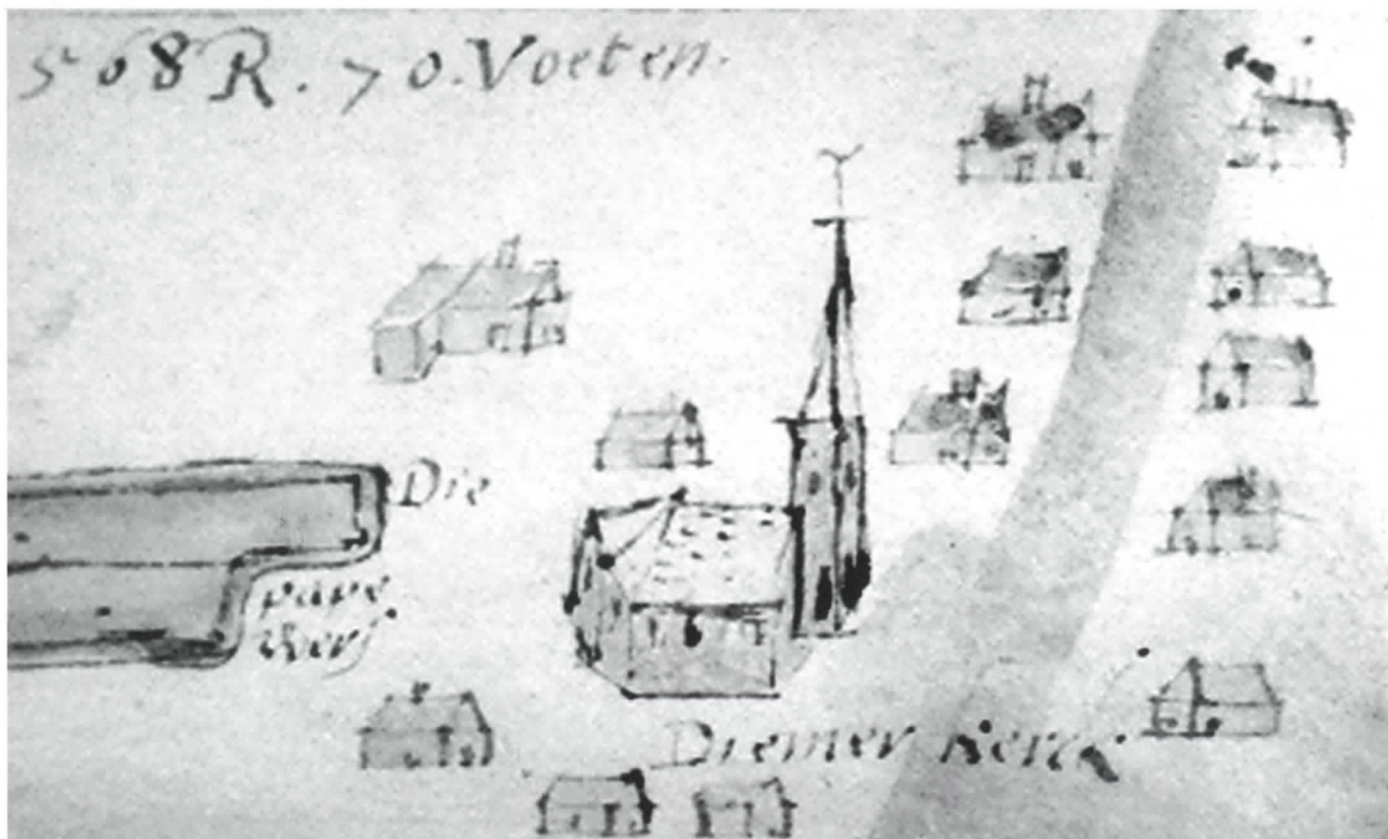

Historische Kring Diemen

“Die Diemerkerck met Papewerf” (de Mariakerk aan de Ouddiemerlaan). Detail van een kaart, getekend door de landmeter Adriaen Ockerssoon, en in 1601 gepubliceerd in het “Caert Bouck van de ghemeene Landen gelegen Inden Banne van Diemen toe komende de Gemene, Heemraden ende Waersluijden van de Zeeburch oft Diemer Dijck, Alle met d’Amsterl-landsche Roede Bemeten”. Mogelijk is dit de oudste afbeelding van de Diemense kerk (archief Hoogheemraadschap van de Zeeburg en Diemerzeedijk).

INHOUD

· Voorwoord	John Cuijpers	1
· De Mariakerk in Oud-Diemen. <i>Een niet meer bestaande dorpskerk</i>	Jaap Haag & Wiard Krook	2
· De geschiedenis van katholiek Diemen. <i>De kerk van de uit zijn boeren bevrijde Petrus</i>	Jaap Haag	7
· Vier eeuwen hervormd Diemen. <i>Het woord Centraal</i>	Jaap Haag	12
· De geschiedenis van de gereformeerde kerk in Diemen. <i>Hernieuwde reformatie</i>	Jaap Haag	16
· Bertus van der Schot: een katholieke jeugd in Diemen	Ellen van Meurs	20
· Geboren en getogen in Diemen: Kees Vedder. <i>In het dagelijks verkeer was nooit iets te merken van verschillende geloven</i>	Jaap Haag	22
· Het geloof in het leven van Dineke Groen-Nieuwpoort <i>Er is geen elfde gebod: gij zult niet op zondag schaatsen</i>	Jaap Haag	24
· Joods in Diemen	Hanna Blok	26
· Majida Planjer-Bentiba al jaren actief in Diemens onderwijs	Taco ten Dam	30
· Syrisch-orthodoxe christenen	Ellen van Meurs	32
· Kerkelijke merkwaardigheden in Diemen	Taco ten Dam	33
· Uitslag van een enquête naar religieuze beleving in Diemen. <i>Veranderde geloofsbeleving</i>	Jaap Haag	34
· Behoud Diemense Sint Petrus' Bandenkerk op het spel. <i>Honderd jaar oud en hard toe aan restauratie</i>	Piet Peperkamp	36
· Boekbespreking	Taco ten Dam	37

bestuur:

voorzitter: John Cuijpers
secretaris: Henk Teiwes
penningmeester: Gerard Baars
bestuursleden: Frans Deckers
Dineke Groen
Jaap Haag
Noor van Mens
Cora Rijfkgogel

secretariaat:

Rode Kruislaan 145
1111 NH Diemen
tel. 699.20.93
henkteiwes@scarlet.nl

gironummer:

152.58.66
Penningmeester HKD
Tureluurweg 32
1113 HA Diemen
gerardbaars@freeler.nl

redactieadres:

Rode Kruislaan 145
1111 NH Diemen
tel. 699.20.93
henkteiwes@scarlet.nl

redactieteam:

Taco ten Dam
Jaap Haag
Wil van Koningsbrugge
Wiard Krook
Ellen van Meurs
Henk Teiwes

**coördinator &
correcties:**

Henk Teiwes

lay-out:

Wiard Krook
Martijn van der Riet

opmaak en druk:

Drukkerij Erla
Sniep 77
1112 AJ Diemen
tel. 698.16.00
fax. 690.56.09
info@erla.nl - www.erla.nl

ISSN 0929-9068

© 2005 Artikelen of delen daaruit mogen niet worden overgenomen zonder toestemming van de auteur(s).

Het lidmaatschap van de Historische Kring Diemen bedraagt € 15,- per jaar. Leden ontvangen de HKD-Nieuwsbrief en minimaal tweemaal per jaar het verenigingsblad Historische Kring Diemen. Men kan lid worden door zich aan te melden bij het secretariaat.

Waar op de wereld je ook komt, vrijwel overal zijn kerken, synagogen, moskeeën, tempels en andere heiligdommen direct herkenbaar. Ze onderscheiden zich bijna altijd van hun omgeving. En hoewel over schoonheid niet te twisten valt, geldt voor de meeste van deze godshuizen dat ze mooi zijn, hoe sober sommige er van buiten ook mogen uitzien.

Wie er naar binnen gaat zal de bijzondere sfeer ervaren, die bij het karakter van deze gebouwen past. Hier wordt ruimte gegeven aan een aantal diepere dimensies van het menselijk bestaan. Of, zo men wil, aan de relatie van de mens met het 'hogere'. Dat maakt indruk, ook op hen, die geen, of een andere godsdienstige overtuiging zijn toegegaan.

Het opmerkelijke daarbij is, dat de grootte er niet veel toe doet. Want hoe indrukwekkend een kathedraal ook mag wezen, toch kunnen ook kleine dorpskerken door hun intieme sfeer van een bijzondere schoonheid zijn. Voor de heiligdommen van joden, moslims, hindoes of boeddhisten geldt hetzelfde. Ook de Diemense kerken moeten het niet in de eerste plaats van hun grootsheid hebben. Toch hebben ze schoonheid. Zowel van buiten als van binnen.

Kerken en andere heiligdommen zijn een belangrijk onderdeel van het aan ons toevertrouwde culturele erfgoed. Zij stonden afgelopen september centraal op de Open Monumentendag. In Diemen is toen in de pastorie van de St. Petrus' Bandenkerk een tentoonstelling ingericht, waaraan leden van onze vereniging hebben meegewerkt. Met dit najaarsnummer van ons blad, waarin het religieuze erfgoed in onze woonplaats centraal staat, wordt daar op aangesloten.

Religieus erfgoed omvat uiteraard meer dan bouwwerken. Ook allerlei vormen van beeldende kunst en muziek horen daarbij. Of de in bibliotheken bewaarde, soms eeuwenoude theologische literatuur. Maar ook begraafplaatsen, zoals in Diemen het kerkhofje Gedenk te Sterven, Rustoord, de katholieke en de joodse begraafplaats. Daarnaast zijn er de religieuze tradities en de persoonlijke beleving van het geloof. In dit nummer van ons blad krijgen ook die aandacht. Onder meer aan de hand van de door veel leden beantwoorde enquête naar hun geloofsbeleving. Bovendien komt een vijftal inwoners van onze woonplaats, van zowel katholieke als protestantse, als van joodse en islamitische huize ook persoonlijk aan het woord.

Met de aandacht voor die religies, die pas sinds kort in Diemen vertegenwoordigd zijn, is tevens getracht de historische achtergrond van nieuwe Diemenaren te belichten. Zij zijn immers verbonden met het jongste verleden van onze woonplaats. Al zijn we ons ervan bewust, daarin niet volledig te zijn geweest. In het bestek van ons tijdschrift was dat eenvoudigweg niet mogelijk. Voor een aantal nieuw opgekomen religieuze stromingen gold hetzelfde. Hopelijk is er in de nabije toekomst gelegenheid ook aan deze stromingen aandacht te schenken.

Niettemin menen we met dit nummer een belangrijk stuk Diemense geschiedenis tot leven te hebben gebracht en het in Diemen aanwezige religieuze erfgoed de aandacht te hebben gegeven, die het verdient. Het bestuur van de Historische Kring Diemen is de redactie van ons blad en alle anderen, die daaraan hun medewerking gegeven hebben, dan ook zeer erkentelijk voor hun inspanningen.

John Cuijpers, voorzitter HKD

Historisch en archeologisch onderzoek naar de Mariakerk in Oud Diemen

EEN NIET MEER BESTAANDE DORPSKERK

Jaap Haag & Wiard Krook

Wie op een rustig moment de begraafplaats *Gedenk te Sterven* in het buurtje Oud-Diemen bezoekt, zal daar de verstilde sfeer aantreffen, die je op zo'n oude begraafplaats verwacht. Lopend langs de vele oude grafstenen raak je hier al gauw in eigen mijmeringen verzonken en in gedachten zal menige bezoeker proberen terug te gaan in de tijd. Op het informatiebordje aan het hek bij de ingang van de begraafplaats valt te lezen, dat hier de oudste kerk van Diemen, de Mariakerk, heeft gestaan.

Oud-Diemen

Eeuwenlang vormde Oud-Diemen met deze kerk en het nabij gelegen *Regthuys*, dat als het oudste raadhuis van onze woonplaats mag gelden, de dorpskern van Diemen. En die kern heette dan ook gewoon Diemen en niet Oud-Diemen. Pas rond 1800 werd de oorspronkelijke dorpskern definitief overvleugeld door de aan de Keulsevaart (Weespertrekvaart) gelegen buurt Diemerbrug. Daar kwam ook de opvolger van de Mariakerk te staan, toen deze in 1807 wegens bouwvalligheid moest worden gesloopt.

Religieuze beleving

Voor ons mensen van de twintigste en eenentwintigste eeuw is het nauwelijks meer in te denken, hoe belangrijk de dorpskerk in een boerengemeenschap als de Diemense geweest is. Die stond centraal in het dorp en die was tot in alle vezels verbonden met het leven. Geboorte, trouwen en dood kregen hun diepere zin en betekenis in de religieuze beleving, die gesymboliseerd werd in de rituelen rond doop, huwelijk en begrafenissen. Maar niet alleen dan. Ook in het leven van alledag, met al zijn voor- en tegenspoed, vormde het geloof de basis van ieders bestaan. Het bood troost en hoop, het gaf houvast en zekerheid en het hield de mensen, in meerdere of mindere mate, op het rechte pad. Bovendien bepaalde de kerkklok iedere dag het ritme van het dagelijks leven.

Middeleeuwse pracht

De Mariakerk moet een mooi gebouw geweest zijn. Wat de buitenkant betreft, kunnen we ons daar, dankzij de vele

bewaard gebleven prenten en gravures, een goede voorstelling van maken. Het was een naar verhouding vrij grote in Gotische stijl opgetrokken pseudo-basiliekale dorpskerk met een vijfhoekig koor welke werd geschraagd door 4 steunberen. De lengte van het schip binnen de muren mat 23,6 m en de breedte was 11,8 m.

Van het interieur ontbreken helaas afbeeldingen. Wel zijn er een paar beschrijvingen van het interieur bekend. Zo schrijft J. Tirion in 1750: "In het gewelf enig oud schilderwerk, waarvan de verbeelding door de tijd donker is geworden. Deze schilderijen vertonen aan de ene kant enige profeten die op Christus zien en aan de andere kant de vervulling in de persoon van de zaligmaaker zelve."¹ Die schilderijen zijn dus bij de reformatie kennelijk niet onder een witte pleisterlaag verdwenen. In de publicaties van L. van Ollefen en R. Bakker (1787) lezen we: "(...) de Kerk was oudtijds met een Orgel en schoone Capellen voorzien, van welke thans één tot een Consistorie en Kerkmeesters Kamer dient; het gewelf, waarvan nog eenige duistere overblijfsels zijn, is beschilderd met de verbeelding van eenige aloude voorzeggingen, en van de vervulling derzelve in de persoon des Zaligmaakers (...)"² A.J. van der Aa schrijft in 1841: "Mooi orgel. Fraaie kapellen, eene bij Hervorming dienend als consistorie- en kerkmeesterskamer."³ Ook P.J. ter Beek beschrijft de Mariakerk in zijn boek over Diemen: "Vóór de Reformatie was deze Kerk een Parochiekerk en stond onder bescherming van de H. Maagd Maria, wier beeltenis boven de hoofdingang zichtbaar was. (...) De Kerk was voorzien van een fraai orgel en had zeer fraaie kapellen."

De buurt Oud-Diemen ("Oud-Diemens-buert") met de dorpskerk op een gravure van ca 1652.

Er stond ook een altaar in van St. Nicolaas. Het gewelf der Kerk was fraai beschilderd met voorstellingen van eenige aloude profetieën en haar vervulling in Christus, waarvan zelfs in 1795 enige sporen zichtbaar waren. Het was een zeer ruim en hoog stenen gebouw met een leien dak en in kruisvorm gebouwd, waarin zich drie deuren bevonden, één aan de Noordzijde, één aan de Zuidzijde en één aan de Westzijde, die tevens de hoofdingang was onder den toren. Deze toren was vierkant met twee ommegangen, had een spits toeloopend dak en was in 't geheel ongeveer 36 meter hoog, waar boven een fraai verguld kruis. (...) De vensters in deze Kerk waren, zoals in die dagen nog gebruikelijk was, glas in lood.⁴

In de afgelopen jaren zijn er, dankzij de diverse opgravingen aan de buitenzijde van de funderingsmuren, vele fragmenten fraai gebrandschilderd vensterglas teruggevonden. Ook de opgegraven rijkversierde Gotische ornamenten en sculpturen van zandsteen, afkomstig van een sacramentshuisje uit de tweede helft van de vijftiende eeuw, duiden op een rijk kerkinterieur.⁵

Naar een zelfstandige parochie

De aan Maria gewijde kerk geldt als de oudste van Diemen. Maar het is vrijwel zeker niet het eerste christelijke bouwwerk in het Diemense. We kennen namelijk een melding van een kapel, die niet ver van de dam in de Diem (dus bij het huidige *Fort Diemerdam*) moet hebben gestaan.⁶ Dit is een voor de hand liggende plaats, want we weten dat de vroegste bewoning in Diemen zich op de oevers van het veenriviertje de Diem bevond. Door de zich steeds uitbreidende Zuiderzee zou deze kapel echter in zee zijn verdwenen. Als er vóór de bouw van de Mariakerk inderdaad een kapel in Diemen gestaan heeft, doet dat vermoeden dat Diemen op dat moment nog geen zelfstandige parochie was. Een kapel hoort namelijk bij een bestaande parochie, en dat kan in dit geval Muiden, Weesp, Abcoude of Ouderkerk zijn geweest, want Amsterdam bestond nog niet. Gezien de ligging van Diemen liggen Muiden of Weesp iets meer voor de hand. Eerst later, toen Diemen groter was geworden en de bewoners zich behalve langs de oevers van de Diem ook meer westwaarts, aan de huidige Ouddiemen- en Ouderkerkerlaan gingen vestigen, is Diemen een

De ultimo termino. Sæc. 2. an. 1.

pbz. de A. xxij. f. holl.

Capellan' de Jarsvelt. xij. f. holl.

pbz. de muden. xvij. f. louan.

montfort. ix. f. louan.

Diemen. xij. f. louan.

Fragment uit het Register der Kerkelijke Tienden van 1275-1280 met daarin de oudste, tot nu toe bekende schriftelijke vermelding van de parochie Diemen. De tekst (met vertaling) luidt als volgt:

De ultimo termino secundi anni (Over de laatste termijn van het tweede jaar)

Presbyter de A. xxij. s. holl. (Pastoor van A. 22 Hollandse solidi/schellingen)

Capellanus de Jarsvelt. xij. s. holl. (Kapelaan van Jaarsveld. 13 Hollandse solidi/schellingen)

Presbyter de Mudén. xvij. s. louan. (Pastoor van Muiden. 18 Leuvense solidi/schellingen)

Montfort. ix. s. louan. (Montfort. 9 Leuvense solidi/schellingen)

Diemen. xij. s. louan. (Diemen. 12 Leuvense solidi/schellingen)

Detail van een pentekening van de Diemense Mariakerk door H.F. Breutel (Prentenkabinet Karlsruhe).

zelfstandige parochie geworden. Met een eigen kerk (namelijk de Mariakerk in Oud-Diemen) en een eigen pastoor. Diemen heeft zich daarbij afgescheiden van een oudere 'moederparochie'. Dit was een veel voorkomend patroon bij de groei van de vele ontginningsnederzettingen in de Hollandse en Utrechtse veengebieden.⁷ En voor zover de jaartallen van de diverse kerkstichtingen in dit gebied bekend zijn, kan de voortgang van de elfde- en twaalfde-eeuwse ontginningen zelfs min of meer gevolgd worden. Maar de vraag welke naburige parochie als moederparochie van Diemen mag gelden en wanneer de zelfstandiging van Diemen als parochie heeft plaatsgevonden, is tot nu toe onbeantwoord gebleven. Dat het in ieder geval vóór 1276 moet zijn geweest, blijkt uit oude belastinggegevens van het vroegere bisdom Utrecht.

Betalen voor de kruistochten

De tot nu toe oudst bekende schriftelijke vermelding van de Diemense parochie is die in het "Register der Kerkelijke Tienden". Deze belasting werd tussen 1275-1280 in het Bisdom Utrecht geheven ter bekostiging van de kruistochten naar het Heilige Land.⁸ Diemen werd daarbij voor de laatste termijn van het tweede jaar, dus 1276, aangeslagen voor "XII s. louan" (12 Leuvense solidi, oftewel schellingen), in de laatste termijn van het derde jaar voor "VII 1/2 s. holl." (7½ Hollandse schellingen) en voor de laatste termijn van het vijfde en de eerste termijn van het zesde jaar stond genoteerd "XXV s. holl." (25 Hollandse schellingen).⁹ Bij de laatste termijn, dus over 1280, wordt ook de naam van de priester (*sacerdos*) in Diemen genoemd: "Johannes". Dat is dus de eerste, bij naam bekende geestelijke in onze woonplaats.

Uit het "Register der Kerkelijke Tienden" blijkt verder, dat Diemen geboekt werd in het "Registrum prepositure sancti Salvatoris", oftewel het register van de proost van het Utrechtse kapittel van Sint Salvator ook wel het kapittel van Oud-Munster genoemd. Een kapittel is een aan een bepaalde kerk verbonden college van geestelijken, dat naast religieuze plichten ook met

De fraai gerestaureerde middeleeuwse kerk van Muiden, de 'moederkerk' van Diemen (foto Wiard Krook, oktober 2005).

bestuurlijke taken binnen een bisdom werd belast. De proosten (hoofden) van deze kapittels waren in het middeleeuwse bisdom Utrecht tevens belast met het zogenaamde aartsdiaconaat (armenzorg en financieel beheer) in bepaalde delen van het bisdom.¹⁰ Dat Diemen ressorteerde onder het *aartsdiaconaat van Sint Salvator*, is een belangrijk gegeven bij onze zoektocht naar de moederparochie van Diemen. Muiden en Weesp lagen namelijk eveneens in het gebied van het aartsdiaconaat van Oud Munster, maar Abcoude en Ouderkerk niet. Dat maakt het waarschijnlijk dat Diemen als parochie van hetzij Muiden, hetzij Weesp is afgescheiden. Een vermoeden dat bevestigd wordt bij verdere naspeuringen in de archieven van het middeleeuwse bisdom Utrecht.

Wie de pastoor benoemde

Zo'n dertig jaar later, in 1310, wordt de Diemense parochie opnieuw genoemd, nu in een oorkonde van het *kapittel van Sint Marie*. Het gaat daarbij om het patronaatsrecht, het recht om de pastoor ter benoeming te mogen voordragen (de feitelijke aanstelling deed de bisschop). Het patronaatsrecht was voor een kapittel interessant, omdat men daardoor een lid van de eigen instelling een pastoorsfunctie (en de daarbij horende inkomsten) kon bezorgen, maar dit terzijde. In de oorkonde van 1310 doet het kapittel van St. Marie afstand van het patronaatsrecht van de kerken van "Muden en Dijemen" ten gunste van de proost van hetzelfde kapittel van St. Marie.¹¹ Kennelijk heeft het patronaatsrecht daarvoor bij het kapittel van St. Marie als geheel gelegen en opmerkelijk genoeg niet bij het kapittel van St. Salvator. Bestuurlijke versnippering was echter schering en inslag in de middeleeuwen. Maar wanneer we weten, dat het patronaatsrecht

van de kerken van Muiden en Diemen in handen van hetzelfde kapittel lag en wanneer we bovendien weten, dat het kapittel van St. Salvator het patronaatsrecht van Weesp bezat, dan kan de conclusie eigenlijk niet anders zijn, dan dat Muiden de 'moederparochie' van Diemen geweest is. En daaruit valt weer af te leiden, dat het kapittel van St. Marie het patronaatsrecht van Diemen al bij de afsplitsing van Muiden bezeten moet hebben. En dat zegt iets over de ouderdom van de Diemense parochie.

Pas na 1081

Het kapittel van St. Marie werd opgericht in 1081. Al bij de oprichting, of kort daarna, verleende de bisschop van Utrecht aan dit kapittel het patronaatsrecht van de aan Sint Nicolaas gewijde kerk van Muiden, die toen al geruime

tijd bestond.¹² Van Diemen was op dat moment nog geen sprake. Diemen kwam pas in beeld, toen deze nederzetting groot genoeg was om een zelfstandige parochie te worden. Ook van deze dochter-parochie verwierf het kapittel van St. Marie dus het patronaatsrecht. De wijding van de Diemense kerk aan Maria is daar trouwens ook een extra aanwijzing voor, net zoals het tweede, aan St. Nicolaas gewijde altaar in de Diemense kerk op de band met Muiden wijst. De betrokkenheid van het kapittel van St. Marie betekent echter, dat de Diemense parochie pas na de oprichting van dit kapittel kan zijn ontstaan, dus pas na 1081. Een gegeven, dat overigens goed spoort met de informatie over het ontstaan van Diemen, die het archeologisch onderzoek heeft opgeleverd. De oudste bewoningssporen aan de Overdiemerweg, dus in de tijd dat Diemen nog geen zelfstandige parochie vormde, gaan namelijk terug tot rond het jaar 1100.¹³ De woonterp van Oud-Diemen is in het eerste kwart van de twaalfde eeuw ontstaan.¹⁴

Specialisten scannen de oppervlakte van het kerkhof "Gedenk te Sterven" met grondradar-apparatuur op zoek naar de mogelijke funderingsresten van de middeleeuwse voorganger van de Mariakerk (foto Wiard Krook, juni 1996).

Archeologie

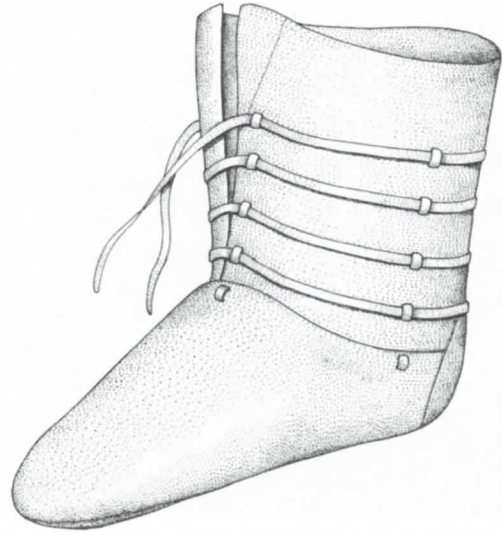
In 1990 werden door leden van de *Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland - afdeling Amsterdam & Omstreken* (AWN) en de *Afdeling Archeologie* van de gemeente Amsterdam de oudste bewoningssporen van Oud-Diemen opgegraven.¹⁵ Tijdens het intensieve archeologisch onderzoek werd ook de ouderdom van de nabij gelegen terp, waarop de Mariakerk gebouwd was, onderzocht. Het bleek dat het grondplan van de kerk, waarvan we thans de contouren nog kunnen zien, in de tweede helft van de veertiende eeuw tot stand is gekomen.

Omdat Diemen al in de twaalfde eeuw een eigen kerk kreeg, moet de Mariakerk een oudere voorloper gehad hebben. Zeer waarschijnlijk was dit een houten of tufstenen kerkje. Er wordt aangenomen dat resten hiervan zich nog onder de huidige begraafplaats *Gedenk te Sterven* bevinden. Uiteraard kon hier niet worden gegraven omdat de begravingen binnen de kerkmuren niet mochten worden verstoord. Wel was het toegestaan het kerkhof te scannen met zogenaamde grondradar apparatuur. Dit onderzoek werd uitgevoerd door een gespecialiseerd bedrijf. De afwezigheid van stenen muurwerk op grote diepte versterkt de hypothese van een oorspronkelijk houten kerkje.

Een opgegraven grote proto-steengoed kan uit de twaalfde eeuw (foto Wiard Krook/Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam).

De diverse opgravingen buiten de kerkmuren leverde echter voldoende bewijs op om de aanwezigheid van een veel ouder kerkgebouwtje aan te tonen. Onder de kerkhofmuur, die rondom de kerk heeft gestaan om honden en koeien van het kerkhof te weren, werd een oorspronkelijke kerkhofsloot aangetroffen. Het schervenmateriaal dat op de bodem van deze sloot werd aangetroffen, dateerde uit de twaalfde eeuw. Zo ook de reeds genoemde opgegraven fragmenten van gebrandschilderd raamglas. Na onderzoek bleek er zogenaamd 'grisaille' glas, gedecoreerd met vegetatieve motieven, tussen te zitten.¹⁶ Dit type glas, dat markant is voor de twaalfde eeuw, werd vermoedelijk in Frankrijk vervaardigd. Deze vondsten duiden er op dat bij het vergroten van het oude kerkje de oorspronkelijke gebrandschilderde ramen werden herplaatst. Andere sporen uit de twaalfde eeuw werden aangetroffen ten oosten van het koor. Hier werd een grafveld aangetroffen dat gedeeltelijk onder het veertiende-eeuwse koor doorliep. De soort begravingen verschilden nogal. Zo was er een graf zonder kist, een begraving in een houten doods-kist met lattenbodem, een graf van een uitgeholde eikenhouten boom (een zogenaamde 'boomkist'), een sarcofaag welke was opgebouwd uit tufstenen

Een reconstructietekening van een bijzondere halfhoge leren schoen, daterend uit de tweede helft van de twaalfde eeuw, opgegraven in de woonterp van Oud-Diemen (tekening Ab Lagerwey/Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam).

blokken (een zogenaamd 'stopgraf') en een gesloten sarcofaag van roodbonte zandsteen. In deze sarcofaag werden de resten van een man, vrouw en kind aangetroffen.

Tijdens latere opgravingen nabij de kerkmuren werden nog een (lege) zandstenen sarcofaag en twee deksels opgegraven. Deze deksels waren verwerkt in de noordelijke en zuidelijke kerktoegang in het schip. De aanwezigheid van de sarcophagen wijzen op de betekenis van Diemen in de Middeleeuwen, want alleen zeer bemiddelde personen konden zich een dergelijke kostbare begraafwijze veroorloven.

Steeds schever en bouwvalliger

Uit het archeologische onderzoek bleek verder dat de Mariakerk, zoals gebruikelijk bij de meeste kerkgebouwen, in de loop der jaren vele malen werd verbouwd en vergroot. De onderzochte funderingen vertoonden op tal van plaatsen verzakkingen en scheuren. Ook het hergebruik van oude bouwmaterialen duidt erop dat de kerk en de toren regelmatig moesten worden gerepareerd. Ter Beek schrijft hierover "In 1745 werd bij een gehouden inspectie bevonden, dat de toren

Tijdens opgravingen in 1990 werd achter het koor van de Mariakerk een roodbonte zandstenen sarcofaag uit de twaalfde eeuw opgegraven met de stoffelijke resten van een vrouw, man en kind. We mogen ervan uitgaan, dat er in die tijd op deze plaats ook al een kerkje heeft gestaan (foto Wiard Krook/Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam).

Een gedeelte van de binnenzijde van de door de AWN opgegraven funderingsmuren van de toren van de Mariakerk. Duidelijk waarneembaar is de grote scheur in de fundering, veroorzaakt door het verzakken van de toren (foto Wiard Krook, 1989).

aan de buitenkant naar het Zuiden $4\frac{1}{2}$ duim overhelde en in de Kerk bijna $1\frac{3}{4}$ duim naar het Oosten op een hoogte van 10 voet en van de bovenste ommegang tot op de grond ruim 3 duim naar het Zuiden. Het fundamentsraam op deugdelijke palen was verzakt en hier en daar vergaan, in hoofdzaak aan de Zuid- en Zuidwestkant. (...) Bij een onderzoek in 1783 bleek, dat de helling naar het Zuiden van Kerk en toren zeer was toegenomen (het rapport spreekt van de toren bijna 7 voet en de Kerk 4 voet) en ondanks de vele kostbare reparatiën in die jaren aan beide gedaan, nam de verzakking zodanig toe, dat in 1792 besloten werd een nieuw kerkgebouw te stichten en alleen nog de hoogstnodige kleine herstellingen te laten verrichten. Er bestond voor de toren bij de minste bijkomende afwijking of enige storm, groot gevaar voor onmiddellijke ineenstorting en reeds bij het luiden van één klok onderging hij een merkbare schudding. (...) Door de ongunstige tijdsomstandigheden duurde de uitvoering van het besluit van 1792 nog meer dan 14 jaren, alvorens men zou overgaan tot het bouwen van een nieuw kerkgebouw. Misschien had dit nog wel langer geduurd, ware het niet, dat de toestand van het door ouderdom geheel op zijnde kerkgebouw met toren in 1807 zodanig was, dat onmiddellijk moest worden ingegrepen, wilde men geen ongelukken veroorzaken.¹⁷ Op de 26ste februari werden de godsdienstoefeningen in de oude Mariakerk gestaakt en werden er vanaf die dag ook geen klokken meer geluid. Aan de zuidkant werd vanwege het instortingsgevaar een schutting geplaatst en op 27 maart 1807 werden kerk en toren voor afbraak verkocht.

Na de opgravingen in 1990 werden de verzakte grafzerken op het kerkhof *Gedenk te Sterven* door de gemeente Diemen gefatsoeneerd. Tevens werden de funderingsresten, die door overwoekering grotendeels aan het oog waren onttrokken, een stukje opgemetseld, zodat de contouren van het laatmiddeleeuwse kerkgebouw weer goed zichtbaar werden.

Archeologie en historisch onderzoek

De vraag naar het precieze bouwjaar van de oorspronkelijke Mariakerk in Oud-Diemen is vooralsnog onbeantwoord gebleven, maar op grond van de archiefvondsten in combinatie met

het archeologisch onderzoek mogen we aannemen dat het in de eerste helft van de twaalfde eeuw moet zijn geweest. De in 1280 genoemde pastoor Johannes moet dus al heel wat voorgangers gehad hebben. Het onderzoek naar de Mariakerk laat zien, hoe goed het historische en het archeologische handwerk elkaar aan (kunnen) vullen. Maar nader onderzoek, zowel onder het maaiveld als in oude documenten, kan ongetwijfeld nog meer gegevens opleveren. Dit artikel, dat de vrucht is van de samenwerking van een historicus en een archeoloog, wil daar dan ook toe aansporen. Het zou mooi zijn, als die nadere gegevens vrij spoedig boven water komen. In ieder geval vóór 2026, als het 750 jaar geleden is, dat de Diemense parochie voor het eerst schriftelijk vermeld wordt. Mits er geen oudere vermeldingen boven water komen. Want al is de Diemense parochie zeker ouder, het is een mooie gelegenheid voor een feest.

Noten

1. Tirion 1750, p. 171-172.
2. Ollefen & Bakker 1787.
3. Aa 1841.
4. Beek 1957, p. 199 en 220.
5. Diverse publicaties in AWN-Het Profiel 1989-2005.
6. Joosting & Muller 1915. p. 348; Bijdragen Bisdom Haarlem IV, p. 123.
7. Dekker, p. 346.
8. Nationaal Archief: Archief Graven van Holland, inv. nr. EL 34.
9. Joosting & Muller 1906, p. 10, 12, 20 en 29.
10. Het bisdom Utrecht telde 9 kapittelkerken, waarvan 5 in de stad Utrecht. De naast elkaar gelegen kerken van Sint Maarten (de Dom) en Sint Salvator waren de oudste. Die van Sint Pieter, Sint Jan en Sint Marie zijn daar in de elfde eeuw bijgekomen.
11. Utrechts Archief: Archief van het Kapittel van Sint Marie, inv. nr. 1810.
12. Dekker, p. 346.
13. Baart 1992, p. 250.
14. Baart 1991, p. 31.
15. Idem, p. 30-33 en diverse publicaties in AWN-Het Profiel 1989-2005.
16. Reenen-Stein & Wiggers 1991, p. 286-287: 'Grisaille' glas is herkenbaar door een beschildering in grijze tinten met slechts weinig nuances. De afbeeldingen werden na het aanbrengen ingebrand. Deze techniek, die minder kostbaar was dan een polychrome brandschildering, werd al in de elfde eeuw toegepast. Het Diemense grisaille glas is vergelijkbaar met de prachtige glas-in-loodramen van de kathedraal van Bourges, de kapel Sint Urbain de Troyes en het Château de Rouen in Frankrijk.
17. Beek 1957, p. 220, 232 en 233.

Literatuur

- Aa, A.J. van der: *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem 1841, (heruitgave 1976).
- AWN: *Het Profiel*, periodiek AWN, afdeling Amsterdam en Omstreken, 1989-2005.
- Baart, Jan M.: *Dorpsheuvel Oud-Diemen geeft geheimen prijs*, in: *Ons Amsterdam*, jrg. 43, nr. 1, 1991, p. 30-33.
- Baart, Jan M.: *Verzonken terp aan de Diemen; Thomas Becket en de waternoedsramp van 1173*, in: *Ons Amsterdam*, jrg. 44, nr. 10, 1992, p. 250-252.
- Beek, P.J. ter: *Historie van Diemen*, Bussum 1957.
- Dekker, C.: *De vorming van aartsdiakonaten in het diocees Utrecht in de tweede helft van de 11e en het eerste kwart van de 12e eeuw*. In: K.N.A.G. *Geografisch Tijdschrift* XI (1977), nr. 5, pp. 339 - 360.
- Joosting, J.G.C. & S. Muller Hzn.: *Bronnen voor de Geschiedenis van de Kerkelijke Rechtspraak in het Bisdom Utrecht in de Middeleeuwen: de Indeling van het Bisdom, eerste afd.*, dl. I., 's-Gravenhage 1906.
- Joosting, J.G.C. & S. Muller Hzn.: *Bronnen voor de Geschiedenis van de Kerkelijke Rechtspraak in het Bisdom Utrecht in de Middeleeuwen: de Indeling van het Bisdom, eerste afd.*, dl. II, 's-Gravenhage 1915.
- Ollefen, L. van & R. Bakker: *De Nederlandsche Stad- en Dorpsbeschrijver: het Dorp Diemen*, dl. 2, Amsterdam, 1787, p. 1-16.
- Reenen-Stein, K.H. van & R. Wiggers: *Vroeger in Diemen*. In: *Westerheem*: 40 jaar AWN, jrg. 40, nr. 5, 1991, p. 282-291.
- Tirion, J.: *Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden*, deel 8, 1750.
- Wiggers, Ruud: *Middeleeuws glas uit Diemen*, in: *Het Profiel*, AWN, Afd. Amsterdam en Omstreken, juni 1999, p. 3-10.

DE KERK VAN DE UIT ZIJN BOEIEN BEVRIJDE PETRUS

Jaap Haag

Al bijna een eeuw is de markante toren van de rooms-katholieke kerk van Diemen een oriëntatiepunt. Voor alle Diemenaren, katholiek of niet, 'hoort' het gebouw bij het vertrouwde dorpsgezicht aan de Hartveldseweg. Veel passanten staan er vaak letterlijk even stil om op de tram of de bus te wachten. Of ze staan in de file, als de stoplichten of de tram het verkeer even ophouden. De *Sint Petrus' Bandenkerk*, zoals de volledige naam luidt, is mooi en bijzonder tegelijk. Opvallend is de ophanging van het uurwerk, dwars op de richting van de weg. Maar ook qua architectuur heeft de kerk iets 'aparts'. Op het ruime voorplein weet men zich al buiten de drukte van het dagelijks verkeer. En de geschiedenis van deze markante kerk en vooral ook van zijn veel minder opvallende voorlopers is ook een verhaal apart.

Geketende apostel

De volledige naam van de kerk, *Sint Petrus' Banden*, verdient enige toelichting. Vanwaar die banden? Met die banden worden boeien bedoeld. Ze verwijzen naar een verhaal uit de bijbel, dat vertelt hoe de apostel Petrus door koning Herodes gevangen was genomen, maar door een engel van zijn ketenen (banden) en vervolgens uit zijn kerker bevrijd werd. Dat was in de vroegste begintijd van het christendom, toen christenen vaak zwaar vervolgd werden door de Romeinse overheid. Het is een bevrijdingsverhaal, dat past bij de christelijke geloofsbeleving en voor wie het na wil lezen: het is te vinden in het *Nieuwe Testament* in het boek *Handelingen*.¹ Het verhaal van Petrus' bevrijding staat in steen vereeuwigd in een sculptuur links boven de ingang van de kerk. In de kerk zelf bevindt zich bovendien een fraai schilderij van hetzelfde gebeuren. Dat de Diemense katholieke kerk gewijd is aan Petrus' Banden, heeft naast een godsdienstige, mogelijk ook een historische achtergrond. Het lijkt er immers op dat de Diemense parochie zich pas in de zeventiende eeuw met deze uit zijn boeien bevrijde leerling van Jezus begon te identificeren.² Gezien de moeilijke positie, waarin de katholieke kerk in Nederland (en daarmee ook in Diemen) in de zeventiende eeuw geraakt was, is die identificatie met de gevangen genomen stichter van de kerk van Rome begrijpelijk.³

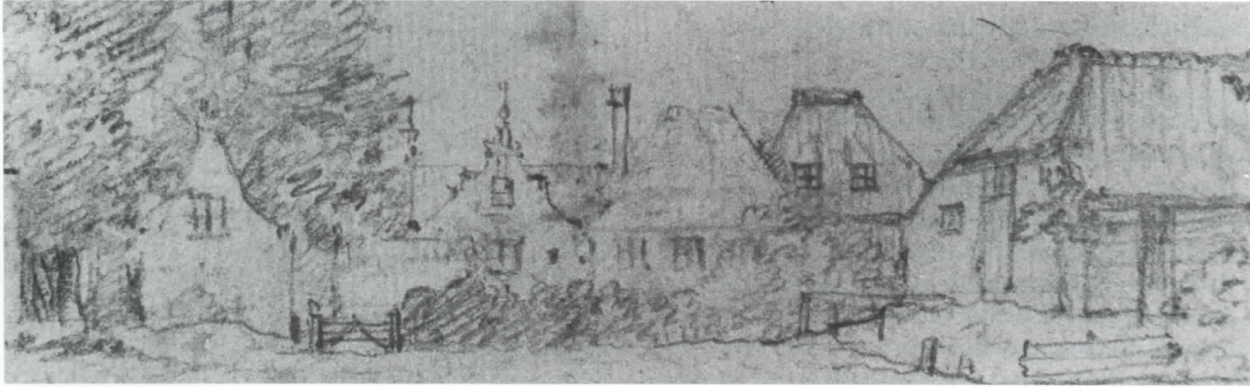
Gedoogde kerk

In de zeventiende eeuw leidde de rooms-katholieke kerk in ons land immers een min of meer ondergronds bestaan. Door de opkomst van de protestantse geloofsrichtingen was zij niet meer de enige, 'algemene' christelijke kerk. Die, sinds de vroege middeleeuwen ingenomen positie was overgenomen door de gereformeerde (later hervormd genoemde) kerk. Ook in Diemen werd rond 1580 de oude, aan Maria gewijde dorpskerk voor de gereformeerde eredienst ingericht en volgens de richtlijnen van Johannes Calvijn van alle versieringen ontdaan. Dat betekende overigens niet dat de gereformeerde kerk ook meteen de kerk van iedereen werd. Veel mensen bleven het oude, katholieke geloof trouw, terwijl er onder de protestanten ook nog andere geloofsrichtingen bestonden, zoals de doopsgezinden en de Lutheranen. Daarnaast waren er nog de joden. In het zich in de zestiende eeuw van Spanje vrij gevochten Nederland waren al deze religieuze minderheden in principe vrij in de beleving van hun godsdienst. Mits die beleving maar niet al te openlijk plaatsvond. Zo mochten de kerken

van deze minderheden er van buiten niet als kerk uitzien (en bijvoorbeeld geen toren hebben). Dat was alleen voorbehouden aan de gereformeerde kerk, die nu de 'publieke' kerk was geworden. Je zou bij de godsdienstige minderheden van die dagen over 'gedoogde' kerkgenootschappen kunnen spreken. Dat gold zeker voor de katholieken, want de tegenstelling tussen gereformeerd en katholiek werd in deze tijden eerder groter dan kleiner. De katholieken beleden hun godsdienst in de zogenaamde schuilkerken, waarbij zij kerkdiensten hielden in een boerderij, op een zolder of in een pakhuis.

Anoniem schilderij van de bevrijding van Sint Petrus Banden door een engel (coll. r.-k. pastorie Diemen, foto Wiard Krook).

Detail van een pentekening van Johannes Leupenius van de schuilkerk het "Rooms Kerkenhuijs" aan de Overdiemerweg anno 1685 (archief Hoogheemraadschap Amstel en Vecht, foto Eric Schmitz).

Een kerk in een stolpboerderij

Nadat de (nu niet meer bestaande) *Mariakerk* in Oud-Diemen voor de gereformeerde eredienst was ingericht, gingen de katholieke Diemenaren ter kerke in een stolpboerderij aan de Overdiemerweg. Deze in 1630 aan St. Petrus' Banden gewijde schuilkerk (ook wel kerkhuis genoemd) stond op een stuk buitendijks land, schuin tegenover de afslag van de Hooi- of Nodweg. Over die weg kwamen trouwens ook katholieke gelovigen uit Weesp naar deze kerk. Er zijn geen overblijfselen van deze schuilkerk, afgezien dan van een drempelsteen. Ook uit die tijd bewaard zijn een prachtige monstrans én het uit 1765 daterende, door Hendrik Blötz vervaardigde orgel. Dat werd in 1786 of 1787 in de nieuw gebouwde schuilkerk *De Hoop* geplaatst. In 1910 werd het verkocht aan de gereformeerde kerk in het Noord-Hollandse Krabbendam, waar het nog altijd te bewonderen en te beluisteren valt.

Het interieur van de schuilkerk "De Hoop" aan de Hartveldseweg ca 1890 (foto coll. Hans Goedhart).

De Hoop

In de achttiende eeuw werd Diemerbrug steeds meer het centrum van Diemen. Katholiek Diemen vond de tijd rijp zijn kerkhuis ook daarheen te verplaatsten. Temeer, omdat het rooms kerkhuis aan de Overdiemerweg in verval was geraakt. Voor het bouwen van een nieuw kerkhuis moesten de autoriteiten echter eerst toestemming verlenen. In de aanvraag voor de vergunning is te lezen dat het fiat werd gegeven op voorwaarde dat de ramen minder groot gemaakt zouden worden dan op de tekening stond aangegeven. Een katholiek kerkgebouw mocht immers nog steeds niet vanaf de openbare weg herkenbaar zijn. Evenmin mochten voorbijgangers via een raam naar binnen kunnen kijken. Het nieuwe kerkgebouw kreeg de naam *De Hoop*, ongetwijfeld voortkomend uit de hoop op betere tijden voor de katholieken.

Terughoudendheid wat het uiterlijk van het gebouw betreft, was dus een noodzaak. Maar zo sober als de in 1786/1787 door Willem van Wouw gebouwde Diemense schuilkerk er van buiten uitzag, zo fraai werd het interieur. De galerijen aan weerszijden geven het kerkgebouw iets intiems. De koorpartij met de halfronde absis (de plaats van het altaar), bevat prachtige stucdecoraties in Louis XVI-stijl, in hun oorspronkelijk uitvoering van de hand van M. en J. Wolff.⁴ In het midden bevindt zich bovenop de kroonlijst een engel met een anker, symbool van de hoop. Links en rechts daarvan stucreliefs met allegorische voorstellingen van het geloof en de liefde. In het gewelf bevindt zich bovendien nog een oog Gods. Boven de nissen, waar vroeger beelden van Petrus en Maria met kind stonden, bevinden zich stucreliefs van het Lam Gods en van een pelikaan, die haar jongen met haar eigen bloed voedt, symbool van de offerende liefde. Links en rechts van de absis tenslotte nog de symbolen van het Nieuwe en het Oude Testament, eveneens boven nissen, waarin vroeger beelden van heiligen moeten hebben gestaan. Het interieur werd na de restauratie van 1997/'98 verder verfraaid met twee schilderijen. In de absis de door Johannes Voorhout (1647-1717) geschilderde opstanding van Christus en aan de zijmuur een jeugdwerk van Jacob de Wit uit 1716, waarop de wonderbaarlijke genezing door Christus staat afgebeeld.

Uit zijn boeien bevrijd

De hoop op betere tijden ging in vervulling. In de eerste, in 1798 min of meer democratisch tot stand gekomen grondwet van ons land werden de gelijke rechten van de verschillende kerkgenootschappen in Nederland vastgelegd. Aan het bestaan van een bevoorrechte kerk kwam daarmee een einde.⁵ Hoewel aan het min of meer ondergrondse bestaan een einde was gekomen, bleven de Diemense katholieken hun oude schuilkerk *De Hoop* nog ruim een eeuw gebruiken. Het nog vrij nieuwe gebouw voldeed blijkbaar prima en de financiën stonden nieuwbouw voorlopig nog niet toe. Wél werd op een gegeven moment een kruis op de gevel geplaatst. Bovendien kreeg *De Hoop* in 1882 een toren met luiddklok, want de toren van de toen nieuw gebouwde pastorie was bedoeld als kerktoren voor *De Hoop*. De in deze toren opgehangen Hemony-luiddklok is overigens nog altijd in gebruik bij het bejaardenhuis *De Diem*.

Restauratie

De Hoop heeft tot 1910, toen de nieuwe *St. Petrus' Bandenkerk* in gebruik kon worden genomen, als kerk dienst gedaan. In 1990 werd de voormalige schuilkerk door brand verwoest. De stijlvolle restauratie van het inmiddels als monument aangewezen kerkhuis *De Hoop* in 1997/1998 is te danken aan de zeer vele Diemenaren, die zich (op initiatief van de Historische Kring Diemen) daar met steun van de gemeente, de parochie en het bedrijfsleven voor hebben ingezet. De *Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel N.V.* was bereid de uitvoering van de restauratie en de exploitatie op zich te nemen. *De Hoop* wordt thans voor allerlei bijeenkomsten gebruikt, waaronder ook een serie zondagmiddagconcerten (www.diemen.org/dehoop/).

De pastorie

De in 1882 gebouwde pastorie getuigt van de opbloei van de Diemense rooms-katholieke kerkgemeenschap in de negentiende eeuw.⁶ De katholieke emancipatie werd in het algemeen architectonisch vorm gegeven in de bouw van een groot aantal kerken in neo-gotische stijl. Daarmee greep men terug naar de middeleeuwen, waarin de katholieke kerk een grote bloei beleefde. De door architect Adrianus C. Bleijs (1842-1912) ontworpen Diemense pastorie is overigens niet in neo-gotische stijl opgetrokken. Hier overweegt de Hollandse neo-renaissance, een bouwstijl die zo kenmerkend is voor veel woonhuizen uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Al verraadt de toren en met name de torenspits toch ook gotische

De restauratie van "De Hoop" in volle gang in de zomer van 1997 (foto Jaap Haag).

inspiratie. Zo vreemd is dat niet, want Bleijs, een eigenzinnige leerling van de grote bouwmeester P.J.H. Cuypers, hield wel van een zekere stijlvermenging. Tussen twee ramen aan de voorzijde van het gebouw bevindt zich bovendien nog een nis, met daarin een beeld van de *Hoop*, gesymboliseerd door een vrouw en een anker.

De St. Petrus' Bandenkerk

Een nog grootses getuigenis van katholiek geloof is natuurlijk de in 1910 gebouwde *St. Petrus' Bandenkerk* aan de Hartveldseweg. De architecten M.J.E. Lippits en N.H.W. Scholten dachten modern en grepen veel minder terug op een groots verleden dan een generatie vóór hen. Met name de toren met zijn uithangende klok is karakteristiek. Het is een architectuur, die nog met één been in de negentiende, maar met het andere been al in de twintigste eeuw staat. In zijn hoofdvorm gaat het nog om een traditioneel kerkgebouw. Ook de rondboogvensters zijn nog traditioneel, al wijzen de langwerpige ramen al op een wat modernere maatvoering. Modern voor die tijd is het interieur, waarbij het baksteen niet door stucwerk aan het oog onttrokken wordt en de dakconstructie niet is 'weggewerkt'. Dit is geheel in overeenstemming met de opvattingen van de beroemde bouwmeester H.P. Berlage. Hij pleitte er immers voor om de materialen, waaruit een gebouw is opgetrokken herkenbaar te laten blijven en ook de constructieve elementen niet aan het zicht te onttrekken. Daarmee werd in feite vooruit gelopen op de stroming van het expressionisme. Het portaal van de kerk wordt omlijst door twee boven elkaar aangebrachte daklijsten. Met in de bovenhoeken prachtige, driehoekige tegeltableaus, in een stijl, die nog het meest aan *Art Nouveau* of *Jugendstil* doet denken. In de onderste zien we een wapenschild met daarboven een tiara of pauselijke kroon.⁷

De in 1882 gebouwde r.-k. pastorie aan de Hartveldseweg (foto coll. Hans Goedhart).

Een tekening van de St. Petrus' Bandenkerk ca 1911.

Op de velden van het wapenschild staan afbeeldingen van het monogram van Christus en van de hemelsleutels van Petrus. In de bovenste driehoek staan de letters IHS (in het Griekse schrift de eerste drie letters van de naam Jezus), met daaronder decoratieve banden, waarop tekens van de dierenriem, zonnestralen, gestileerde bloemen en non-figuratieve elementen staan afgebeeld. Links en rechts van het voorportaal bevinden zich verder nog twee beeldhouwwerken. De ene laat het verhaal zien van Petrus in de kerker en op de andere sculptuur zien we Petrus aan het roer van een schip. Een verwijzing naar zijn oorspronkelijke beroep als visser en naar zijn roeping een 'visser van mensen' te zijn. Ook de kraagsteen onder de klok, waarop een omgekeerd kruis is aangebracht, herinnert aan Petrus en diens kruisdood. Het voor de kerk staande Heilig Hartbeeld is geplaatst in 1929 en de in 1961 aangebrachte gebrandschilderde ramen boven het altaar zijn van de hand van pater Van de Berg. Wie om de kerk heen loopt, komt op het in 1827 ingewijde r.-k. kerkhof, aangelegd in de tuin der (toenmalige) pastorie en sindsdien meermalen uitgebreid.

Scholen en een zusterhuis

In het katholieke emancipatiestreven kreeg niet alleen de bouw van kerken aandacht. Onderwijs, sociale en medische zorg en ontwikkeling stonden ook centraal. Er was vooral een grote behoefte aan aparte katholieke scholen, waar het onderwijs gecombineerd kon worden met onderricht in de katholieke leer. Ook in Diemen kwamen er aparte katholieke scholen. In 1923 werd de, eerst nog gemengde, *R.-K. School St. Petrus* gesticht door pastoor Verdegaal. Deze school in de toenmalige Bickerstraat werd in 1924 officieel ingewijd. Dat de naam van de

straat toen veranderd werd in Schoolstraat geeft aan hoezeer de status van de katholieke gemeenschap in Diemen gegroeid was. De school was gebouwd in de toen moderne bouwstijl van het expressionisme, dat verwant was aan de bouwstijl van de Amsterdamse School. Tien jaar later gebeurde ook in Diemen wat elders in ons land al veel langer normaal was: er kwam een aparte katholieke meisjesschool. Deze stond aan de Burgemeester Bickerstraat, zoals de straat tegenover de Diemerbrug was gaan heten. De meisjes- en de jongensschool zijn overigens respectievelijk in 1983 en 1991 afgebroken. Een nieuwe *Sint-Petrusschool* verrees aan de Ouddiemerlaan, en nu weer voor zowel jongens als meisjes. In 1934 kwam tevens het aan St. Catharina gewijde zusterhuis aan de Hartveldseweg gereed. Dit naast de voormalige schuilkerk *De Hoop* staande, robuuste gebouw oogt weer wat 'katholieker' dan de schoolgebouwen.

Het ontwerp van het zusterhuis is van de hand van J.L.J. van den Hoek, die daarbij duidelijk de invloed heeft ondergaan van de zogeheten *Delftse School*. Deze stroming vormde een reactie op de moderne, glas- en betonarchitectuur van de nieuwe zakelijkheid. De architecten van de *Delftse School* streefden naar een soort oerschoonheid in de bouwkunst. Hierbij maakten zij gebruik van 'eerlijke' materialen, zoals baksteen en dakpannen. Zo hadden de ontwerpen van de *Delftse School* tegelijk iets traditioneels als moderns in zich.

De viering van een Heilige Mis in de St. Petrus' Bandenkerk in 1912.

Kerkelijke en profane viering rond '500 jaar kerk in Diemen'

Kerktocht verbindt dienst op drie locaties

De drie kerken herdenken zondag 13 oktober vijf honderd jaar kerk in Diemen. Ter gelegenheid van deze vijftiende verjaardag wordt zowel kerkelijk als wereldwijd gefeerd. De herdenkingstocht begint met een licht, die vanuit kerk De Schuilplaats begint en via de Harkmeerkerk en de r.k. kerk Sint Petrus Banden één dienst aan elkaar rijgt. De drie pastores gaan vóór aan de dienst op de drie locaties. De dienst wordt om 17.30 uur afgesloten met een zang van '500 jaar kerk in Diemen' met als tekst:

In het gemeentehuis in de boerderij tijd heb ons en ander te bezichtigen over vijf eeuwen kerk in Diemen, waarvoor de historische vondst 'Grietjes komme'.

VIJFHONDERD JAAR geleden was de kerk in Diemen nog een en een geheel. Vanaf de kerk in het dorp was het van de kerk. De kerk stond oorspronkelijk op de plaats van de huidige kerk. De kerk stond oorspronkelijk op de plaats van de huidige kerk.

De drie huidige pastores van Diemen op de plek waar de Maria-kerk heeft gestaan en de 'vrest' van Diemense kerken van nu liggen.

De Korte van De Schuilplaats. Het als de kerk en diens lichte de Diemense godsdienstige meening opvattingen en de kerk. Het als de kerk en diens lichte de Diemense godsdienstige meening opvattingen en de kerk.

De eerste schriftelijke vermelding van een godsdienstige dienst in Diemen dateert uit de 13e eeuw. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

De Diemense kerk in het dorp was op weg naar minder verschillen en de oecumenische gemeenschap. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

De Diemense kerk in het dorp was op weg naar minder verschillen en de oecumenische gemeenschap. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

De Diemense kerk in het dorp was op weg naar minder verschillen en de oecumenische gemeenschap. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

De Diemense kerk in het dorp was op weg naar minder verschillen en de oecumenische gemeenschap. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

plek op begravenplaats 'Vredenskruis' in de kerk van de kerk. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

Kommetje
Vest buisraai was er bij de kerk. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

In de omgeving van de kerk vonden de onderzoekers ook een fraai geschilderd beeld. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

In de kerk van de voorblijven jaar geleden zijn vele verschillen ontstaan. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

De Diemense kerk in het dorp was op weg naar minder verschillen en de oecumenische gemeenschap. Het was een dienst van de kerk. Het was een dienst van de kerk.

Noten

1. Nieuwe Testament, Handelingen, hoofdstuk 12 vers 1-11.
2. Vermeulen, p. 10. Bij Van Silfhout lezen we dat de middeleeuwse kapel in Over-Diemen aan St. Petrus' Banden gewijd is zijn geweest. Waarschijnlijk heeft hij de twaalfde-eeuwse kapel en de uit de zeventiende eeuw daterende schuilkerk in Over-Diemen door elkaar gehaald. De middeleeuwse kapel was een voorloper van de oudste Diemense parochiekerk, de aan Maria gewijde dorpskerk in Oud-Diemen. Dat de kapel aan een andere heilige gewijd is geweest, lijkt me onwaarschijnlijk.
3. Mens, p. 14.
4. Hout, A.P.J.H. Van den, p. 69. Het merendeel van de stucdecoraties is overigens bij de restauratie van 1997/1998 (en kort daarna) vernieuwd, deels aan de hand van oude foto's, deels op grond van vrije interpretatie. Alleen de symbolen van het oude testament en het Lam Gods hadden het geleidelijke verval van het gebouw na 1910 en de verwoestende brand van 1990 min of meer overleefd.
5. Toch zou het nog tot 1853 duren voordat de rooms-katholieke kerk in Nederland ook weer haar eigen bestuur met eigen bisschoppen kreeg.
6. De pastorie verving een oudere pastorie, waarvan we echter weinig weten.
7. E.S. Smeets, p. 91.
8. Archief Graven van Holland, EL 34: Register der Kerkelijke tienden, in 1275-1280 in het Bisdom Utrecht geheven ten behoeve van het Heilige Land. Over 1280 wordt ook de naam van de Diemense priester (sacerdos) vermeld: Johannes. Zie ook Joosting en S. Muller, p. 10 en p. 29.

Oude tegenstellingen overbrugd: v.l.n.r. ds. J. de Korte (hervormd), pater T. Wilmering (rooms-katholiek) en ds. P.A. Crom (gereformeerd), bijeen tussen de fundamenten van de oorspronkelijke dorpskerk van Oud-Diemen t.g.v. de viering van "500 jaar kerk in Diemen" (Diemer Courant 13 oktober 1994, foto Bram de Hollander).

Nieuwe wegen naar geloof

Zoals alle kerken in Nederland kreeg ook de rooms-katholieke kerk in de tweede helft van de twintigste eeuw te maken met een zich veranderende geloofsbeleving en tegelijk met toenemende onkerkelijkheid. Een groeiend aantal mensen kon zich steeds minder goed vinden in oude geloofsopvattingen. Ook de 'vormtaal' was voor velen niet meer in overeenstemming met de moderne tijd. De gesproken taal trouwens ook niet, want nog altijd werd de mis opgedragen in het Latijn. Het zoeken van nieuwe wegen naar geloof leidde in de jaren '60 tot het ontstaan van een vernieuwingsbeweging. Dat was in de tijd van het Tweede *Vaticaanse Concilie*, waarbij de kerk van Rome zich op de vragen van de moderne tijd wierp. Het vernieuwingsstreven leidde tot aanpassingen in de liturgie, waarbij de mis voortaan in de volkstaal werd opgedragen. Ook werd menig kerkinterieur ontdaan van zijn, naar het oordeel van velen, wat al te overdadig roomse aankleding. In Diemen denkt menige parochiaan overigens met weemoed terug aan het interieur van de *St. Petrus' Bandenkerk* van vóór de verbouwing in 1972. Misschien dat met de beoogde restauratie, een aantal ingrepen van toen weer ongedaan kan worden gemaakt. Nieuw in deze jaren was ook de toenadering tot andere kerkgenootschappen. Daarvan getuigde de oecumenische viering in 1994 van 500 jaar kerk in Diemen. Die 500 jaar was gebaseerd op de oudste toen bekende schriftelijke vermelding van kerkelijke aanwezigheid in onze woonplaats. Hoewel het evident was dat er al veel langer een kerk in Diemen had bestaan (en een oudere schriftelijke vermelding weldra zou worden gevonden), was de gelegenheid voor een feest, waaraan alle christelijke kerken van Diemen konden deelnemen, te mooi om voorbij te laten gaan. De viering vond plaats in de *St. Petrus' Bandenkerk*. Over 21 jaar kan het herhaald worden, omdat het dan 750 geleden is, dat voor het eerst het bestaan van een Diemense parochie schriftelijke vermeld wordt.⁸

Heilige Land. Over 1280 wordt ook de naam van de Diemense priester (sacerdos) vermeld: Johannes. Zie ook Joosting en S. Muller, p. 10 en p. 29.

Literatuur

- Haag, J. & J.P.P. Hinssen:** *De Hoop, een bijzonder monument*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993, p. 8-10.
- Haag, J.:** *De Hoop opgeven?*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993, p. 106-120.
- Haag, Jaap:** *Schuilkerk 'De Hoop' verrijkt met 17e-eeuws schilderij*, in: *Historische Kring Diemen* (HKD), jrg. 10, nr. 1, 2000, p. 26.
- Hinssen, J.P.P. & J. Haag** (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993.
- Hinssen, J.P.P.:** *Op de grens van schuilen en vrijheid; Rooms-katholieken en het Diemer bestuur in de zeventiende-negentiende eeuw*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993, p. 35-56.
- Hout, A.P.J.H. van:** "Een schoon gebouw, welks wederga zeker zelden op het platte land gevonden wordt"; *de bouw en decoratie van het kerkhuys De Hoop te Diemen*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993, p. 57-75.
- Luigies, Barbara** (red.): *De Hoop anno 1787*, in: *Nieuwsbrief Stadsherstel*, Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel N.V., nr. 38, Amsterdam 1998.
- Mens, L.J. van:** *Het 'Kerkhuys' in Overdiemen; de Reformatie en haar gevolgen voor de katholieke gemeenschap*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993 (1), p. 11-23.
- Mens, L.J. van:** "Een sieraad voor de gemeente"; *de rooms-katholieke begraafplaats*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993 (2), p. 76-80.
- Mens, L.J. van & J. Haag:** *De rooms-katholieke zuil onderdak*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993, p. 96-105.
- Mens, Noor van:** *De Rooms-Katholieke scholen van Diemen*, in: *Historische Kring Diemen* (HKD), jrg. 5, nr. 2, 1995, p. 10-11.
- Schmitz, E.:** *Een zeventiende-eeuwse tekening van het "Rooms Kerkenhuys" in Overdiemen*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993, p. 24-34.
- Smeets, E.S.:** *De pastorie*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993 (1), p. 81-86.
- Smeets, E.S.:** *De parochiekerk "St. Petrus Banden"*, in: J.P.P. Hinssen & J. Haag (red.): *Het Rooms Kerkhuys te Diemen*, Amsterdam 1993 (2), p. 87-95.
- Vermeulen, P.A.:** *Geschiedenis der Parochie van Diemen*, Steenberg 1882.

HET WOORD CENTRAAL

Jaap Haag

Niet alleen veel Diemenaren, maar ook de vele passanten die in vroeger jaren Amsterdam aan de oostkant in- en uitgingen, denken nog steeds met weemoed terug aan de markante hervormde kerk die een beeldbepalend element vormde in de 'skyline' van het dorp. Met de teloorgang en uiteindelijke afbraak van het historische gebouw bij de Diemerbrug verloor de hervormde gemeente in Diemen in de jaren '80 letterlijk een dominant gezichtspunt. Gelukkig zijn er nog de talloze afbeeldingen van de kerk op foto's, tekeningen en prentbriefkaarten. In dit artikel wordt in het kort de geschiedenis geschetst van vier eeuwen hervormd Diemen. Van de oude dorpskerk in Oud-Diemen tot aan de *Ontmoetingskerk* aan de Schoolstraat in Diemen-Centrum.

Naar een andere geloofsbeleving

In de late middeleeuwen groeiden de onvrede en de ongerustheid over misstanden in de alom aanwezige katholieke kerk. Ook in ons land was een verlangen naar een zuiverder en meer persoonlijke geloofsbeleving ontstaan. Dat werd al in de veertiende en vijftiende eeuw verwoord door mannen als Geert Grote en Thomas à Kempis, de schrijver van "De navolging van Christus". De beroemde Rotterdamse denker Erasmus was een tijdgenoot van Maarten Luther en stond eveneens kritisch tegenover de kerk van Rome, maar anders dan Luther wilde hij er niet mee breken. Toch kon het niet anders dan dat het religieuze onbehagen uiteindelijk uitmondde in het ontstaan van aparte protestantse kerken, waarvan in ons land de evangelisch-lutherse en de doopsgezinde de oudste zijn, maar waarvan de door Johannes Calvijn gegrondveste gereformeerde of hervormde kerk de belangrijkste zou worden. Zo ook in Diemen.

Brokstukken

Het gedachtegoed van de *Reformatie* vond in ons land aanvankelijk vooral in de steden veel weerklank. In het boerendorp Diemen lijken de protestantse geloofsrichtingen in eerste instantie niet veel aanhang gehad te hebben. Voor zover we weten, is de *Beeldenstorm* van 1566, waarbij de meest radicale aanhangers van de *Reformatie* het interieur van tal van katholieke kerken kort en klein sloegen, aan Diemen voorbij gegaan. Vermoedelijk

Een gedeelte van de door de AWN opgegraven zandstenen fragmenten van het sacramentshuis, dat bij de reformatie in de zestiende eeuw werd vernield en uit de kerk werd verwijderd (foto Wiard Krook).

bleef de oude dorpskerk (de *Mariakerk* in Oud-Diemen) het jaar daarop niet gespaard, toen een aantal Geuzen van Hendrik van Brederode richting Amsterdam optrok.¹ Als het toen al niet gebeurd is, dan zal de Diemense kerk rond 1578 van zijn heiligenbeelden, altaar, sacramentshuis en andere ornamenten ontdaan zijn.

In 1578 sloot de stad Amsterdam zich namelijk aan bij de opstand tegen de Spaanse overheersers. In de opstandige gebieden kreeg de gereformeerde (= hervormde) kerk de overhand. Deze zag zichzelf als de rechtmatige voortzetting van de katholieke kerk. De overheid deelde die opvatting, met als gevolg dat de van oorsprong katholieke kerkgebouwen een voor een gereformeerd werden. Omdat een gereformeerde kerk volgens Calvijn sober ingericht moest zijn, werd dus ook in Diemen de katholieke kerk van al zijn verfraaiingen ontdaan. Alles diende immers gericht te zijn op de prediking. In dat kader zal ook de wijkwast over muren en gewelven zijn gegaan, al schijnen toen niet alle muurschilderingen onder een kalklaag te zijn verdwenen.

De locatie van de oorspronkelijke, in 1807 afgebroken dorpskerk, waar vanaf rond 1580 protestants Diemen ter kerke ging. Van deze kerk in het huidige Oud-Diemen resten alleen nog de fundamenten en een aantal graven.

Moeilijk begin

Diemen kreeg pas in 1595 zijn eerste gereformeerde/herformde predikant, al moest men hem delen met Ouderkerk aan de Amstel. Deze Lucas Ambrosius vertrok nog in hetzelfde jaar naar Muiden. In de zomer van 1596 kwam er een nieuwe predikant voor beide dorpen, Johannes Altenhovius. Met de komst van Daniël Plancius in 1607 kwam aan dit gecombineerde predikantschap met Ouderkerk een einde en kreeg Diemen zijn eerste eigen dominee. Maar toen deze in 1608 naar elders beroepen werd, zat Diemen weer twee jaar zonder. Amsterdamse predikanten vervulden toen tijdelijk de diensten in Diemen. Vanaf 1610 echter ontstond er met de aanstelling van Petrus Plancius, zoon van de beroemde zeevaartkundige (en ook predikant, en wellicht een broer van Daniël Plancius), continuïteit in de predikantsopvolging. De gemeente werd in 1629 belangrijk uitgebreid, toen de in dat jaar ingepolde Watergraafsmeer kerkelijk met Diemen werd verenigd. Gelovigen uit de Watergraafsmeer konden met een boot via de Kerksloot tot vlakbij de Diemense dorpskerk komen. Ongetwijfeld heeft deze uitbreiding de bloei van de Diemense gereformeerde gemeente bevorderd. Het 40-jarig predikantschap van Lucas Noordt, die hier in 1653 werd beroepen en tot zijn dood in 1693 in Diemen bleef, wijst ook op stabiliteit en voorspoed.

Bloei en verfraaiing

Hoezeer Calvijn ook op soberheid bij de aankleding van het kerkgebouw aandrong, in de achttiende eeuw werd de Diemense kerk niettemin aanzienlijk verfraaid. In 1744 kwam er een nieuwe, eikenhouten preekstoel, die nu niet meer aan de zijmuur werd opgesteld, maar in het koor van de kerk, waar ooit het altaar had gestaan. Het leek een soort symbolische bezegeling van de reformatie. De preekstoel werd omgeven door een 'dooptuin', die door een ruim één meter hoog en eveneens van eikenhout vervaardigd hekwerk werd omsloten. Daarbinnen kwam uiteraard het doopvont te staan en bevonden zich tevens de zetels van de kerkenraad. Tegen de noord- en zuidelijke zijmuren van de kerk kwamen statige banken voor hoogwaardigheidsbekleders als schepenen, buurt- en kerkmeesters en dijkgraaf en hoogheemraden. Voor het 'gewone' kerkvolk kwamen er nieuwe zitbanken. Tot dan

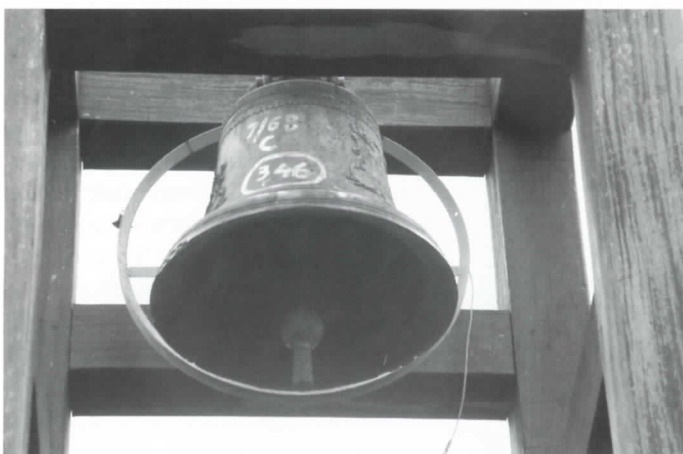

"T Dorp Diemen", prent van R. van Altena, in 1787 gepubliceerd in "De Nederlandsche Stad- en Dorp-Beschrijver" van L. van Ollefen en R. Bakker.

toe had iedereen voor een eigen stoel moeten zorgen, wat het interieur een rommelig aanzien verschafte. Voor de verlichting zorgden prachtige koperen kroonluchters. In 1753 kwam er bovendien een derde luidklok in de toren, waarvan het uurwerk reeds in 1732 was vernieuwd. Tenslotte werd de kerk in 1750 verrijkt met een nieuwe kanselbijbel, een geschenk van Nicolaas Lublink en Mejuffrouwe Catharina van den Broek van de buitenplaats Vierhuysen.

Scheve toren van Diemen

Een jaar na de grote interieurvernieuwing van 1744 bleek bij een inspectie dat de bouwkundige staat van de kerk niet goed was. De toren helde aan de zuidkant vier en een halve duim over en ook de kerkmuur stond niet meer in het lood. Er werden reparaties uitgevoerd, maar deze bleken het bouwkundige verval niet te kunnen stuiten. In de tweede helft van de achttiende eeuw verzakten toren en kerk steeds verder.² In 1783 stond de toren al bijna 7 voet uit het lood en in 1792 was de toestand van de kerk dermate slecht geworden, dat besloten werd om een nieuw kerkgebouw te stichten. Al zou de bouw daarvan nog wel een aantal jaren op zich laten wachten. Begin 1807 bleek de kerk er zo slecht aan toe dat instorting dreigde. De diensten werden met onmiddellijke ingang gestaakt en er mochten geen klokken meer geluid worden. Om voorbijgangers voor een mogelijke ramp te behoeden werd aan de zuidkant om de kerk een schutting geplaatst. Op 27 maart 1807 werd het kerkgebouw voor afbraak verkocht. Een groot deel van het achttiende-eeuwse kerkinterieur ging daarbij verloren. Alleen het bovenste deel van de oude schepenbank is bewaard gebleven. Toch resten ons echter nog een paar andere overblijfselen van de oorspronkelijke dorpskerk. Om te beginnen de luidklok van 1753, die nu in de klokkenstoel van het monument voor de gevallenen in de Tweede Wereldoorlog hangt. Verder zijn er nog de, enige jaren geleden herstelde fundamente van de kerk, een grote waterkelder, en een aantal grafstenen. Daarbij gaat het zowel om graven, die zich vroeger in de kerk zelf bevonden als om graven die buiten het kerkgebouw lagen. In het baarhuisje, dat na de afbraak van de kerk gebouwd is voor de nog zo'n anderhalve eeuw in gebruik

De in 1753 gegoten bronzen luidklok, die tot 1807 in de toren van de kerk te Oud-Diemen hing, is bewaard gebleven. Thans hangt de klok in de klokkenstoel van het oorlogsmonument bij het Gemeentehuis (foto Wiard Krook).

Prent van de in 1807/1808 nieuw gebouwde hervormde kerk in Diemerbrug.

gebleven begraafplaats *Gedenk te Sterven*, bevindt zich tenslotte nog een middeleeuwse stenen sarcofaag, die bij archeologisch onderzoek ontdekt werd.

Naar Diemerbrug

Na de sluiting van de oude kerk in 1807 werden de kerkdiensten tijdelijk in een koetshuis in de Watergraafsmeer gehouden. Ondertussen werd naar een locatie gezocht voor een nieuwe kerk. Die werd gevonden in Diemerbrug, aan de zuidkant van de Keulsevaart. Aan die plaats werd de voorkeur gegeven boven herbouw op de plaats van de gesloopte dorpskerk in wat nu Oud Diemen heet. In de eerste plaats, omdat Diemerbrug steeds meer het centrum van Diemen was geworden en bovendien beter bereikbaar was voor de gemeenteleden uit de Bijlmermeer en Duivendrecht. In de tweede plaats, omdat men vreesde, dat herbouw op de oude plek extra kosten voor de fundering met zich mee zou brengen.

Op 3 juli 1807 werd de eerste steen voor een nieuwe kerk gelegd. Het gebouw werd het jaar daarop in gebruik genomen. Het was een tamelijk eenvoudig kerkgebouw, waarvan ons tot nu toe slechts één afbeelding bekend is. De gereformeerde (hervormde) gemeente telde toen 700 zielen.³ Daar zijn dan de leden uit de Bijlmermeer en Duivendrecht bij inbegrepen (of de Watergraafsmeer kerkelijk nog bij Diemen hoorde moet nog worden uitgezocht), want Diemen zelf telde toen in totaal slechts zo'n 650 inwoners.⁴ Voor een gemeente van 700 zielen moet de nieuw-

bouw van een kerk een financiële krachttoer hebben betekend. Maar er kwam steun van buiten de gemeente, met als bijzondere bijdrage een gift van f 25,- van de *Portugees Joodse Gemeente van Amsterdam*.⁵ In hoeverre er delen van de inrichting van de oude kerk naar het nieuwe kerkgebouw zijn overgebracht is niet geheel duidelijk. Maar in ieder geval kwam de in 1750 geschonken kanselbijbel ook in de kerk in Diemerbrug op de lessenaar van de preekstoel te liggen. Met de invoering van een nieuw, landelijk kerkreglement in 1816 werd de naam van de gereformeerde kerk officieel vastgesteld als *Nederlandse Hervormde Kerk*.

Waterstaatskerk

De in 1808 gereed gekomen kerk deed overigens nog geen 60 jaar dienst. In 1865 moest het gebouw wegens bouwvalligheid afgebroken worden, waarna op 16 november van dat jaar de eerste steen voor een nieuwe kerk gelegd werd. Het is deze, uit 1865/1866 daterende kerk geweest, waaraan zoveel Diemenezen en Diemenaren tot op de dag van vandaag zoveel goede herinneringen bewaren. De kerk was gebouwd in de zogenaamde 'waterstaatsstijl'. Dit was een typisch negentiende-eeuwse bouwstijl, waarvoor het destijds voor kerkbouw verantwoordelijke Ministerie van Verkeer en Waterstaat de ontwerpen leverde. In de toren hing de nog uit de kerk in Oud Diemen afkomstige luidklok uit 1753. Het interieur kenmerkte zich door calvinistische soberheid. Met de preekstoel tegen de achterwand en aan de zijmuren links en rechts daarvan banken voor leden van de kerkenraad en de kerkvoogdij, de predikantsfamilie en een tweetal particulieren. Een doophek begrenste de 'dooptuin' rond de preekstoel. Toen in 1948 de Avondmaalstafel aan de voet van de preekstoel kwam te staan, is dit doophek opgeheven.

Richtingenstrijd

De al in de zeventiende eeuw gevoerde richtingenstrijd tussen 'rekkelijken' en 'preciezen' zette zich in de negentiende eeuw binnen de *Nederlands Hervormde Kerk* voort. In hoeverre dit ook in Diemen het geval is geweest, moet nader onderzoek uitwijzen. Bij de 'afscheiding' van 1834, die tot het ontstaan van de *Christelijk-gereformeerde kerk* zou leiden, waren voor zover bekend geen gelovigen uit Diemen betrokken. Dat was wél het geval, toen in het kielzog van de 'doleantie' van 1886 ook in Diemen en de Watergraafsmeer een aparte gereformeerde kerk werd opgericht. Dat was in 1890, maar het aantal Diemense leden beperkte zich op dat moment nog tot zes.⁶ Wat overigens niet betekende, dat zij de enige kerkleden waren die sympathiek stonden tegenover het streven naar herstel van calvinistische zuiverheid, zoals die voor hen vast lag in de "Drie formulieren van enigheid": de oude geloofsbelijdenis van Guy de Bray uit 1561, de Heidelbergse catechismus en de op de synode van 1618/1619 vastgestelde Dordtse leerregels. Ook de hervormde dominee Verhagen lijkt daar positief tegenover te hebben gestaan, maar hij wenste kennelijk niet met de hervormde kerk te breken. Hij zal de enige niet zijn geweest.

De hervormde kerk tegenover de Diemerbrug (prentbriefkaart uitgave J.M. Schalekamp ca 1907).

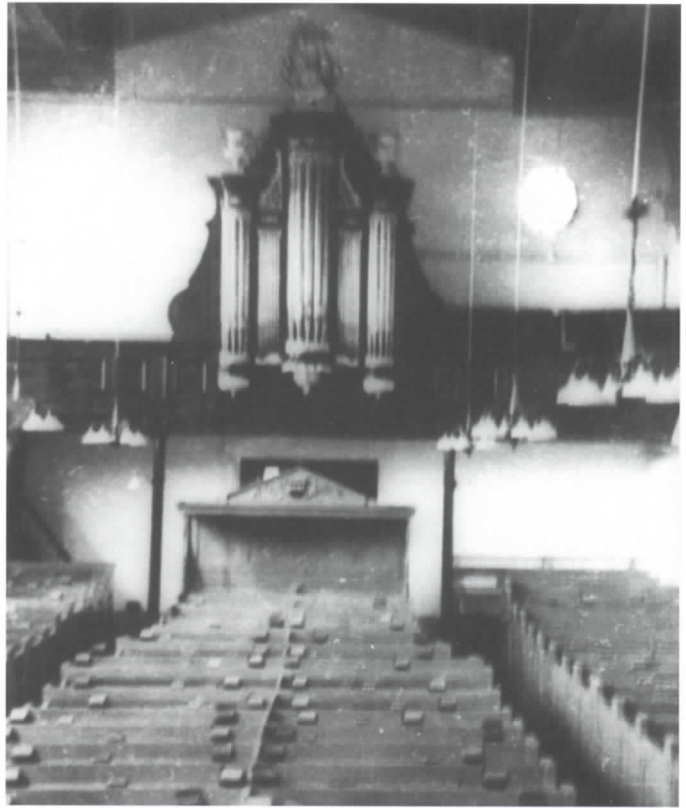
De Schuilplaats

Aan de centrale positie die de kerken tot halverwege de twintigste eeuw in Nederland innamen, kwam in de tweede helft van die eeuw een einde. In het proces van ontkerkelijkking kwamen steeds meer mensen buiten de kerk te staan. Voor veel mensen stemden de bestaande geloofsopvattingen niet meer overeen met het 'moderne levensgevoel' en met de inzichten, die de moderne wetenschap verschaftte. De overgang van een agrarische naar een verstedelijkte maatschappij speelde daarbij ook een rol. Voor de kerken ontstond nu de uitdaging om zich te bezinnen op de vraag, hoe de geloofsinhoud voor brede groepen in de samenleving betekenis kon houden. In de protestantse kerken leidde dat tot diverse vernieuwingen, waaronder een nieuwe berijming van de psalmen en gezangen en aanpassingen in de liturgie.

Symbolisch voor die veranderingen is in Diemen de architectuur van de nieuwe, in 1965 gebouwde hervormde kerk aan de D.J. den Hartoglaan. Deze werd weliswaar midden in het dorp gebouwd, maar stond vergeleken met de afgestoten kerk tegenover de Diemerbrug veel minder zichtbaar in het middelpunt. Het gebouw straalt bescheidenheid uit. Ook de naam spreekt boekdelen: een schuilplaats in een zakelijke, rationele wereld, waarin het persoonlijke én het godsdienstige dreigt te worden weggedrukt. Architectonisch getuigt de moderne bouwstijl van het zoeken naar wat wezenlijk is, waarbij de traditionele vorm van een kerk is losgelaten. Ongetwijfeld liet architect B.B. Westerhuis zich inspireren door de Franse architect Le Corbusier en de door hem ontworpen kerk van Ronchamps. Vooral de klokkentoren van *De Schuilplaats* laat zien hoe getracht is om moderne functionaliteit te combineren met een karakteristiek ontwerp. Het was een verademing vergeleken met de gangbare rechttoe rechtaan hoogbouw uit die tijd.

Oecumene

Bezinning op de geloofsinhoud leidde ook tot toenadering tot andere kerkgenootschappen. Wat mensen verbindt, werd belangrijker dan wat mensen van elkaar scheidde. Ongetwijfeld speelden de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog daarbij een rol. In het verzet tegen het nationaal-socialisme vonden

Het sobere interieur van de Nederlands hervormde kerk (foto coll. Albert Scheer).

mensen van verschillende geloven elkaar. Kerkelijke dogma's bleken van minder belang dan gewone medemenselijkheid, betrouwbaarheid en liefde. Dat bevorderde het streven naar oecumene (letterlijk: in goed samenzijn) natuurlijk zeer. Al duurde het nog vele jaren, toch is het de meeste protestantse kerken uiteindelijk gelukt om een verleden van een steeds weer optredende richtingenstrijd van zich af te schudden. "Samen op Weg" werd het devies dat uiteindelijk leidde tot het definitief samengaan van de hervormde, de gereformeerde en evangelisch-lutherse kerk in de *Protestantse Kerk in Nederland*. Ook in Diemen, waar de hervormde en de gereformeerde kerk als *Samen op Weg-gemeente* in elkaar zijn opgegaan. Daarbij heeft men wel moeten besluiten het aantal kerkgebouwen tot één te beperken en de *Schuilplaats* af te stoten. Te hopen valt dat men voor dit karakteristieke gebouw een zinvolle nieuwe bestemming vindt. Protestants Diemen gaat voortaan ter kerke in de tot *Ontmoetingskerk* omgedoopte *Bethlehemkerk*, het fraaie, door de architect Boeyinga ontworpen kerkgebouw.

Noten

1. Beek 1957, p. 152.
2. Idem, p. 232.
3. Idem, p.235.
4. Diemen buyten Amsterdam, p.108.
5. Beek 1957, p.234.
6. In 1894 ontstond een zelfstandige Diemense gereformeerde gemeente, die in 1904 ongeveer 50 leden telde.

Literatuur

- Beek, P.J. ter: *Historie van Diemen*, Amsterdam 1957 (2e druk).
Kruiswijk, Martin: *De Schuilplaats 1967-2004*, Diemen 2004.

Het markante kerkgebouw "De Schuilplaats" aan de D.J. den Hartoglaan werd in 1965 gebouwd. De architectuur getuigt van het streven naar een even modern als karakteristiek ontwerp (foto Wiard Krook, oktober 2005).

HERNIEUWDE REFORMATIE

Jaap Haag

Ernst maken van het geloof en gehoorzaamheid aan Gods woord. Naar de geest, maar óók naar de letter van wat in de bijbel geschreven staat. Zo kan men het verlangen naar een hernieuwde geloofsbeleving beschrijven, zoals dat in de negentiende eeuw bij veel protestanten ontstond. De verschillen van inzichten leidden binnen de *Nederlandse Hervormde Kerk* tot een heftige richtingenstrijd en uiteindelijk tot afscheiding van de orthodoxe, zich voortaan gereformeerd noemende richting. Ook in Diemen speelden de nieuwe ideeën een rol.

Bedroefd

Op 10 oktober 1889 richtten D. Martens, T. Verheul en C.A. van Wijngaarden zich als leden van de *Hervormde Kerk van Diemen & Watergraafsmeer* tot de Diemense dominee Verhagen. Zij verzochten hem zich in te zetten voor "eene reformatie naar Gods Woord". Daarbij zou de "Kerkenorde van 1618/1619", zoals toen vastgesteld op de *Nationale Synode* in Dordrecht, "weder voor geldig" moeten worden verklaard, "met terzijdestelling" van het uit 1816 daterende kerkreglement, dat als een "dwangjuk" werd betiteld.¹ Dominee Verhagen voelde zich hiertoe echter niet geroepen. Wel toonde hij begrip voor de verlangens van de 'dolerenden' (letterlijk: klagers), zoals de aanhangers van de gereformeerde voorman Abraham Kuyper genoemd werden. De "genoemde broeders gingen tot in hun binnenste bedroefd naar huis en zochten het aangezicht Gods, teneinde zodoende zelve als reformateurs der *Kerk van Diemen & Watergraafsmeer* op te treden."²

Twistappel

Twee weken later werd in het *Zwitsers Hotel* aan de Hartveldseweg een openbare vergadering over de toestand in de *Hervormde Kerk van Diemen & Watergraafsmeer* belegd. Er kwamen zo'n 160 mensen, onder wie de Diemense dominee Verhagen. Deze zei het te betreuren dat er een twistappel was geworpen, juist nu hij "met veel zegen alhier arbeidde".³ Toen geen overeenstemming mogelijk bleek, gingen de dolerenden in een besloten vergadering verder. In deze vergadering besloten de dolerenden, van wie de meeste uit de Watergraafsmeer kwamen, om de kerkenraad schriftelijk te verzoeken tot een reformatie van de kerk van Diemen & Watergraafsmeer over te gaan.

Moelijk begin

Toen de kerkenraad het verzoek van de dolerenden afwees, was een scheiding der wegen onvermijdelijk. Op 2 maart 1890 werd met de bevestiging van twee ouderlingen en een diaken een nieuwe kerk opgericht, die in 1892 officieel de naam *Gereformeerde Kerk te Diemen en Watergraafsmeer* kreeg.⁴ Het ledental bedroeg kort na de oprichting 61, van wie 6 in Diemen.⁵ Het eerste jaar werd er gekerkt in het *Zwitsers Hotel* en in het *Rechtshuis* in de Watergraafsmeer. In 1891 kon in de Watergraafsmeer het zogenaamde *Boerenkoolkerkje* als eigen kerkgebouw ingewijd worden. Voor de Diemense leden bleek de afstand echter een bezwaar. Wellicht was ook hun

De gereformeerde kerk aan de Weesperstraat, die ondanks haar eenvoud toch duidelijk de architectuur van de eerste jaren van de twintigste eeuw laat zien. Het gebouw uit 1905 werd in 1937 voor f 4.000 verkocht en werd daarna door smederij Fakkeldij en de N.V. Machinefabriek Koelewijn gebruikt. (prentbriefkaart ca 1927 uitgegeven door A.H. de Wild, Diemen).

geringere aantal een reden, dat zij zich ten opzichte van de Watergraafsmeer op het tweede plan voelden komen. Hoe het ook zij, in 1894 kwam het tot een splitsing en kwam er een afzonderlijke Diemense gereformeerde gemeente tot stand. Men ging bij mensen thuis of in gehuurde zaaltjes ter kerke, totdat men in 1905 een eigen kerk in gebruik nam. Het ontbreken van een kerkgebouw was overigens niet het enige probleem voor de jonge, kleine gemeente. Voor een eigen predikant ontbraken namelijk vooralsnog de financiën. Men moest het doen met gastpredikanten of de leden van de eigen kerkenraad. Verder werden de avonddiensten niet altijd goed bezocht, was er voor het huisbezoek soms te weinig animo en werd de contributie slechts met moeite ontvangen. In 1897 is bovendien sprake van "eenige moeilijkheden onder de broeders".⁶

Eigen kerk

Toch nam het ledental langzaam toe. In 1904 waren er 50 doop- en belijdende leden. Waarschijnlijk was de toename te danken aan de 'import' van nieuwe Diemenaren, maar wellicht ook omdat enkele al in Diemen wonende christelijk gereformeerden naar de nieuwe gereformeerde kerk overgingen.⁷ Maar hoe gering het aantal kerkleden nog was, in 1904 besloot men tot de bouw van een eigen kerk aan de Weesperstraat. De gereformeerde gemeente nam de kerk, die plaats bood aan 120 mensen, op 26 april 1905 in gebruik. Het eenvoudige gebouw, zonder toren, had karakteristieke stijlkenmerken, waarin de idealen van de in die dagen moderne architectuur herkenbaar waren. Met name de voorgevel, met zijn raampartij en daklijst getuigde daarvan. Voor die tijd modern was ook het gebruik van onbepleisterde baksteen en hout en het zichtbaar laten van sommige constructieve elementen, zoals de stenen overspanning van de ramen.

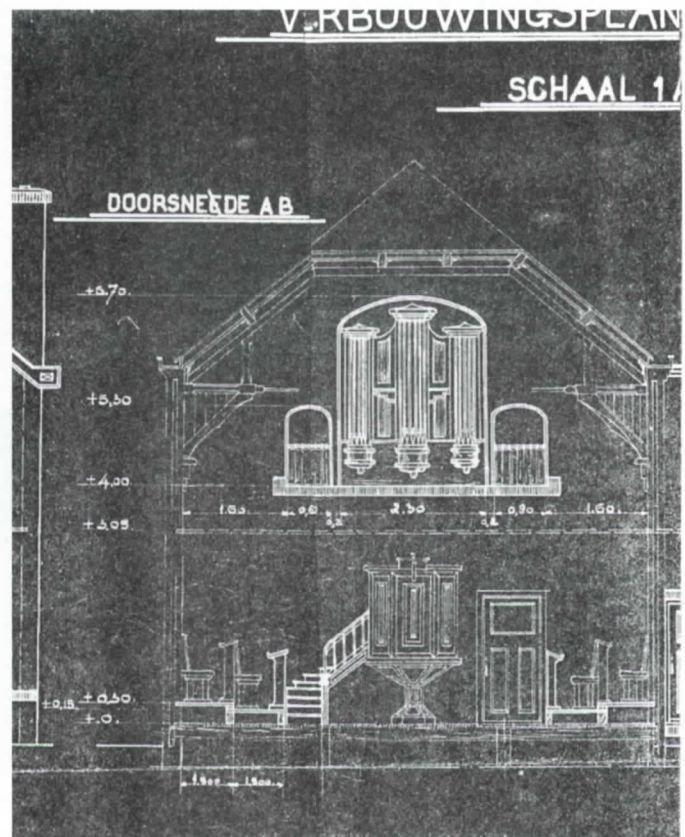
Het interieur van de gereformeerde kerk aan de Weesperstraat zoals het eruit zag voor 1937. De kerk werd nog verlicht door petroleumlampen

School met den Bijbel

Dat gereformeerden en hervormden elkaar niet links lieten liggen, blijkt uit de oprichting van de Diemense *School met den Bijbel*, die in 1907 haar deuren opende. Het initiatief lijkt vooral vanuit hervormde kring te zijn uitgegaan. Daarbij zal het, gezien de statutaire verwijzing naar de "Drie Formulieren van Eenigheid", vooral om de meer orthodoxe (maar binnen de hervormde kerk gebleven) stroming zal zijn gegaan.⁸ Hoe pijnlijk het ontstaan van een afzonderlijke gereformeerde kerk

Een vooroorlogse opname van het gereformeerde kerkgebouw aan de Weesperstraat 50. Vanwege de nieuwbouw van Diemen-Zuid in de jaren '70 werd de gehele Weesperstraat afgebroken.

Een gedeelte van het verbouwingsplan van de gereformeerde kerk aan de Weesperstraat uit 1925.

indertijd ook geweest moet zijn, op het punt van de school kwam het niettemin tot een vorm van samenwerking. Toch kwamen er van gereformeerde zijde in de jaren '20 plannen voor de oprichting van een eigen school. De plaatselijke politiek wilde daar echter niets van weten en het lijkt erop dat ook binnen de Diemense gereformeerde gemeente niet iedereen gelukkig was met deze plannen.⁹

Groei en bloei

De in 1905 geopende kerk aan de Weesperstraat stond symbool voor de uitgroei van het jonge kerkgenootschap. Het ledental was in 1909 gestegen tot zo'n 108 personen en zou in de jaren daarna verder toenemen. In 1922 telde gereformeerd Diemen 114 belijdende (dus ouder dan 18 jaar zijnde) leden en 165 doopleden. Duivendrecht en Betondorp waren daar overigens bij inbegrepen. Het toenemende ledental ging gelijk op met de bevolkingsgroei van Diemen in die jaren, die mede werd veroorzaakt doordat nogal wat mensen van buiten, met name vanuit Amsterdam, in Diemen kwamen wonen.

Het groeiende aantal kerkleden maakte de aanstelling van een eigen predikant wenselijk. In 1908 werd dominee Volten aangesteld, maar die vertrok het jaar daarop naar Nederlands-Indië. Van 1919 tot 1920 diende dominee De Jong de Diemense kerk, maar in 1926 kwam er met de aanstelling van dominee Wielinga min of meer continuïteit in de predikantsopvolging.¹⁰ Toen hij echter zelf met emeritaat ging, liet zijn opvolging nog twee jaar op zich wachten. De groei van de gereformeerde gemeente noopte ook tot uitbreiding van het aantal zitplaatsen in de kerk. Een nieuw ingebouwde gaanderij (en een paardenstal achter de kerk voor te paard komende kerk-gangers!) bood tijdelijk soelaas, maar er werd steeds vaker aan een groter kerkgebouw gedacht.

Bethlehemkerk

Door een schenking kon men een stuk grond aan de Burgemeester Van Tienenweg hoek Schoolstraat kopen. Daar ging in januari 1937 de eerste paal de grond in voor de kerk, die nog in hetzelfde jaar in gebruik kon worden genomen. In 1968

De gereformeerde kerk aan de Schoolstraat, sinds 1968 "Bethlehemkerk" en nu "Ontmoetingskerk" is gebouwd naar een ontwerp van de Amsterdamse School-architect B.T. Boeyinga. In zijn eenvoud toch een opmerkelijk karakteristiek gebouw (prentbriefkaart in 1940 uitgegeven door Diemer Boekhandel C. Smit Jzn., Diemen).

't Klokketorentje

MEDEDEELINGEN VAN DE GEREFORMEERDE KERK VAN DIEMEN

<p>ABONNEMENTSPRIJS f 1.50 per kw. inclusief locaties kosten GEMEENTE GIRO N. 1550 H. Dierdorp Hartveldweg 39 Diemen</p>	<p>VERSCHEEN ELKE 14 DAGEN UITGEVER: H. VAN DER LINDE & ZONEN Wakkerstraat 3 Tel. 524113 AMSTERDAM-O. Gem. giro L 1138 AMRO Bank N.V., Middenweg 6</p>	<p>Redactie: Dr. J. H. v. Beggelen, Burg. v. Nieuwstr. H. Dierdorp, Telefoon 57143 Diemen M. A. Koolman, stadsdirecteur Tolhuysenvoerstraat 94, Amsterdam</p>
--	---	--

kreeg de kerk de naam *Bethlehemkerk*, onlangs omgedoopt tot *Ontmoetingskerk*. De bouw van de kerk is goed te volgen op een film, die gemeentesecretaris M. van Silfhout maakte. Architect was B.T. Boeyinga, van wiens hand in die tijd meer gereformeerde kerken verreesen. Zijn werk ondervindt momenteel een hernieuwde belangstelling (www.boeyinga.nl). Qua stijl kan de Diemense kerk gerekend worden tot de *Amsterdamse School*, de unieke Nederlandse variant van het expressionisme, zoals dat ook in de architectuur baan brak. De Diemense gereformeerde kerk oogt eenvoudig en zijn grondvorm behelst slechts het wezenlijke: een zaal voor de eredienst. In het expressionisme ging het immers om het wezenlijke. Maar met zijn hoge dak, dat aan de onderkant iets wordt opgelicht om voor een prachtige lichtinval door de raampartijen te zorgen, is het toch een karakteristieke zaal geworden.¹¹ Het orgel uit de Weesperstraat kon in de nieuwe kerk geplaatst worden en werd in 1958 eerst vervangen door het huidige orgel. De luidklok werd pas in 1946 in het torentje gehangen. De in Amsterdamse Schoolstijl uitgevoerde preekstoel en orgelpartij is bij een latere verbouwing helaas 'gemoderniseerd'. Te hopen valt, dat dit ooit nog eens in oorspronkelijke staat kan worden teruggebracht.

Oorlog

De oorlogsjaren 1940-1945 waren ook voor de gereformeerde gemeenschap een ware beproeving. Een viertal leden van de kerk is in de oorlog gevallen, onder wie de verzetsstrijder Rijklof van der Ploeg uit Duivendrecht en Pieter Trap die door de Duitsers gefusilleerd werden.¹² Opmerkelijk is ook, dat er onder de preekstoel een tijdlang onderduikers verborgen hebben gezeten. De contacten van dominee Diepersloot met zijn vorige standplaats Holwerd zorgden ervoor dat veel Diemense kinderen in de hongerwinter van 1944-1945 door pleeggezinnen in het Friese Holwerd werden opgenomen.¹³

Naar nieuwe antwoorden

In de naoorlogse jaren pakte men de draad weer op, maar het was niet meer de wereld van vóór 1940. De moderne tijd doorbrak langzaam maar zeker de beslotenheid van de eigen kring. De scheidslijnen met andere kerken werden steeds minder scherp. Een gezamenlijke kerkdienst met de hervormden in 1950 deed het nodige stof opwaaien en bracht Diemen even landelijk in het nieuws. Ook liturgisch moesten oude vormen langzaam maar zeker wijken voor nieu-

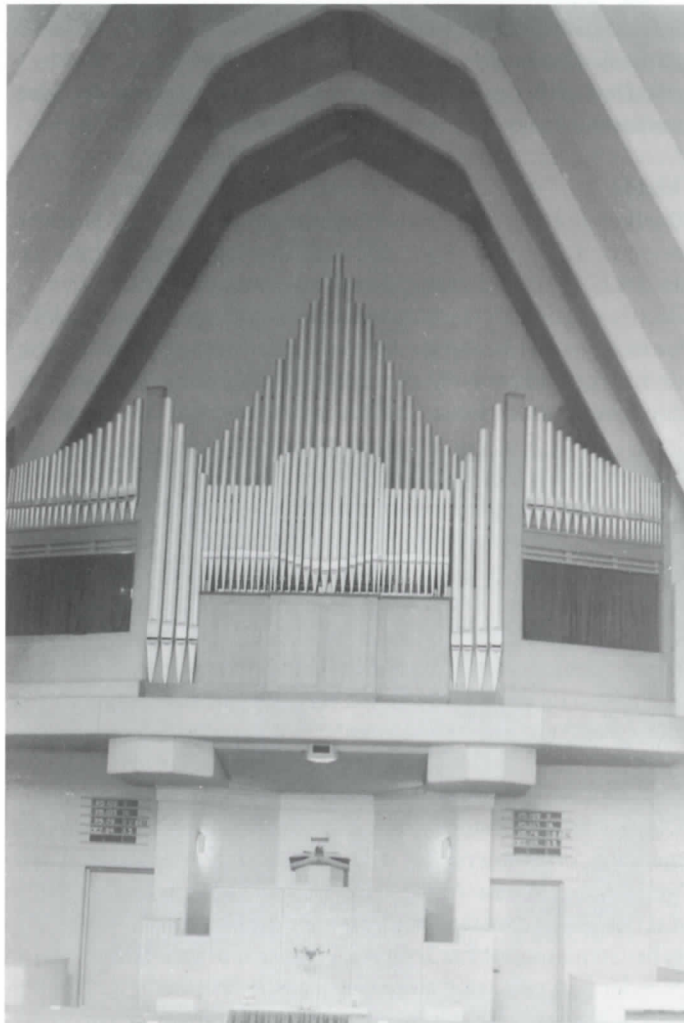
we. In de jaren '60 kwam in Nederland de nieuwe psalmberijming tot stand, die zowel in de gereformeerde als de hervormde kerk werd ingevoerd. In 1970 bekroond door de uitgave van het nieuwe "Liedboek voor de Kerken", met zijn 150 psalmen en 491 gezangen. De traditionele gereformeerde geloofsbeleving werd in zijn striktheid door een groeiend aantal mensen niet meer als vanzelfsprekend ervaren. Een nieuwe generatie wilde ook in de kerk bij de tijd blijven. Tekenend voor de veranderingen was de aanstelling van dominee L.S. Karreman in 1985, de eerste vrouwelijke predikant van Diemen.¹⁴

Samen op Weg

In de jaren '80 kwam het *Samen Op Weg*-proces tussen de hervormde, gereformeerde en lutherse kerken in Nederland steeds beter op gang. Uiteraard ging dat niet altijd van een leien dakje, moesten er weerstanden overwonnen worden en gemoederen gemasseerd. Maar het verlangen naar samenwerking won het van de in protestante kring zo vaak aanwezige leerstelligheid. 'Samen op Weg' leidde tot het ontstaan van de *Protestantse Kerk in Nederland* (PKN), en in Diemen tot de vorming van de *Protestantse gemeente*. Onder een dak in de *Ontmoeting*, zoal de vroegere *Bethlehemkerk* is komen te heten.

In de Bethlehemkerk zegent ds. L.S. Karreman, de eerste vrouwelijke predikant van Diemen, het huwelijk van Yvonne Groen en Pieter Nijdam (foto Dineke Groen-Nieuwpoort).

Het kerkorgel van de Bethlehemkerk in 1942 (foto coll. John Haen).

Noten

1. Boertien e.a. 1994, p. 7: Met het kerkreglement van 1816 wordt het kerkreglement voor de *Nederlands Hervormde Kerk* bedoeld, dat in dat jaar de kerkorde van Dordt uit 1619 verving. De kerkorde van Dordt stond een grotere autonomie aan de plaatselijke kerkgemeenten toe.
2. Ibidem.
3. Amsterdam 1984, p. 40.
4. Ibidem.
5. Boertien e.a. 1994, p. 9.
6. Amsterdam 1984, p. 41.
7. Ibidem, p. 32. Het aantal christelijk gereformeerden was in Diemen aanvankelijk te verwaarlozen, maar nam in de jaren '80 van de negentiende eeuw toe tot 32 personen, om in de eerste jaren van de twintigste eeuw af te nemen tot 23 en later nog minder. Van een eigen christelijk gereformeerde kerk is in Diemen voor zover bekend nooit sprake geweest.
8. Amsterdam 1984, p. 65. Met de "Drie Formulieren van Eenigheid" worden bedoeld: de Nederlandse geloofsbelijdenis door Guy de Bray uit 1561, de Heidelbergse catechismus en de op de synode van 1618/1619 vastgestelde Dordtse leerregels.
9. Ibidem, p. 69-73. Van Amsterdam vermoedt, dat het initiatief vooral was uitgegaan van nog maar kort in Diemen woonachtige nieuwkomers uit Amsterdam.
10. Boertien e.a. 1994, p. 39.
11. Haag 1999, p. 13-14.
12. Boertien e.a. 1994, p. 28.
13. Ibidem, p. 29.
14. Ibidem, p. 40.

Literatuur

- Amsterdam**, A. van: *Verzuiling in Diemen 1850-1935*, Amsterdam, 1984 (doctoraalscriptie).
- Boertien**, A., Th. **Ferwerda**, A. van **Halm** & J.W. **Groenewoud**: *100 Jaar Gereformeerde Kerk van Diemen 1894-1994*, Gereformeerde Kerk van Diemen 1994.
- Haag**, J.: *Nieuw, zakelijk en in stijl: Benzinstation 'De Blokhut'. De plaats van 'De Blokhut' in de vooroorlogse moderne architectuur in Diemen*, in: **Historische Kring Diemen**, jrg. 9, nr. 1, 1999, p. 11-16.

ELKE AVOND OP DE KNEIËN VOOR HET ROZENKRANSGEBED

Ellen van Meurs

In de strenge winter van 1937 werd op een ijskoude januaridag Bertus van der Schot als zevende kind van de negen geboren op voormalige boerderij *Zeldenrust*. Nog dezelfde dag werd hij, dik ingepakt, met paard en wagen naar de kerk gereden om te worden gedoopt. Zijn ouders waren bang dat, mocht hij onverhoopt komen te overlijden, hij in ongewijde grond begraven zou moeten worden en bovendien dat hij slechts in het voorgeborchte (voorportaal) van de hemel welkom zou zijn. De erfzonde kleefde immers nog aan zijn zieltje, zolang hij niet gedoopt was. Gelukkig liep het zo'n vaart niet met de kleine Bertus. Hij ziet er nog patent uit en vertelt bij een kopje koffie over zijn rooms-katholieke jeugd in Diemen.

Op school

Bertus: "Elke dag ging ik lopend naar de Sint-Petrusschool aan de Schoolstraat die alleen voor jongens was. Met jongens van een ander geloof liepen wij gewoon mee op. Voor de school begon was er eerst een schoolmis en ook in de kerk zaten jongens en meisjes apart. De Eerste Communie werd klassikaal gedaan, evenals het Vormsel. Ook werd er een keer per maand met de hele klas gebiecht waarbij er om de beurt een kind de biechtstoel in ging. Het was immers zo dat elke zonde een vlekje op je ziel maakte dat weer weggepoetst moest worden." (Schrijfster dezes weet nog dat sommige kinderen zo hard hun zonden beleden dat de hele klas kon mee luisteren naar wat diegene op zijn/haar kerfstok had.)

De Eerste Communie van de eerste klas van de toenmalige Maria-school aan de Burgemeester Bickerstraat in 1937. Bets van der Schot was communicantje en zusje Alie haar bruidsmisje (begeleidster).

Alie van der Schot in 1934 tijdens haar Eerste Communie.

Thuis

Bij Bertus thuis ging het er gemoedelijk aan toe. Hij werd nooit bang gemaakt voor de hel of het vagevuur. Wel was het zo dat God toch alles zag, dus je was vanzelf al braaf.

Bertus vertelt: "Op zondag werd er dikwijls geluisterd naar het katholieke nieuws op de radio. In de vastentijd was zondags de lijdensmeditatie op de radio. Alle kinderen moesten stil zijn, want pater Henri de Greeve liet dan zijn donderpreken horen. In de Sint-Nicolaaskerk te Amsterdam deed pater Piet Wesseling dit. Het kwam erop neer dat de mensheid slecht en zondig was en dat het allemaal veel beter moest."

Bertus vertelt verder: "Mijn ouders hadden een rotsvast geloof. Als ik iets naars gehoord had, waarvan ik onder de indruk was, zei mijn moeder: 'Bid er maar voor'. Zelf heeft zij tot aan haar dood op 99-jarige leeftijd elke avond na het avondeten de rozenkrans gebeden. Hieraan werd, al naar gelang wat er speelde aan ellende op de wereld, een gebed toegevoegd. Toen iedereen nog thuis was, knielden de kinderen in de leeftijd van zes tot zestien voor hun stoel. Een niet-katholieke knecht, die intern was, verliet de kamer als het rozenkrans bidden begon."

De rozenkrans bestond uit vijftig 'weesgegroeten', afgewisseld met vijf 'onzevaders'. Bij elke tien weesgegroeten werd een 'geheim' overdacht. Afhankelijk van de dag van de week waren dat vijf blijde, droevige of glorievolle geheimen. Geheimen zijn gebeurtenissen uit het leven van Jezus en Maria. Bertus: "Mijn moeder bad ook voor zieke personen en examens van de kinderen. Of dat geholpen heeft, weet ik niet maar er zijn er wel veel geslaagd bij ons thuis."

Bijgeloof

Op de vraag of er sprake was van bijgelovigheid bij hen thuis, antwoordt Bertus dat de koeien wel gezegend werden als ze in het voorjaar de wei in gingen. Op paaszaterdag werd een nieuwe voorraad wijwater in de kerk gehaald en elke koe werd dan met een palmtakje, gedoopt in wijwater, besprenkeld. Dit ging echter meer onder het mom van "Baat het niet, dan schaadt het niet." Dat men twijfelde aan het nut van dergelijke maatregelen, blijkt ook uit het toen gangbare gezegde: "Naar Lourdes geweest, K.V.P. gestemd en toch een koe dood."

Ook baden zij tot de Heilige Antonius als ze iets kwijt waren. Als het voorwerp teruggevonden werd, kon er vrijwillig een schenking gedaan worden aan de kerk uit dankbaarheid. Aan het verwerven van aflaten voor anderen of voor jezelf, werd bij hen thuis niet gedaan.

Jaren '60

In de jaren '60 werd er als gevolg van het *Tweede Vaticaanse Oecumenisch Concilie* (1962 - 1965) een aantal moderniserings doorgevoerd. De priester deed de mis in het Nederlands in plaats van in het Latijn en stond niet meer met zijn rug naar de kerkgangers maar achter het altaar, dat daarom ook meer naar voren geplaatst werd. Ook in Diemen heeft deze verbouwing plaats gevonden. Het geloof in hemel, hel en vagevuur en de zondenleer gingen op de helling. Het was voortaan ook niet meer nodig drie uur voor het ter communie gaan, nuchter te zijn.

Bij Bertus thuis werd daarover geen strijd geleverd. Zijn ouders hielden het niet af, maar inhoudelijke discussies kwamen eenvoudigweg niet aan de orde. Waar veel katholieken op gehoopt hadden, gebeurde echter niet, anticonceptie werd niet toegestaan. Bertus: "Gelukkig was de bisschop van Den Bosch, monseigneur Bekkers, ruimdenkender. Hij vond dat men het wel rustiger aan kon doen met kinderen krijgen. 'Zorg maar dat je gelukkig leeft met elkaar.'"

Hoe door de veranderingen in de jaren '60 de geloofsvoorstellingen werden bijgesteld, wordt mooi geïllustreerd door de verschuivingen bij het doopsel van de drie kinderen van Bertus. "Ons eerste kind, geboren in 1964, werd nog dezelfde dag gedoopt, het tweede, uit 1966, na vier dagen en bij de

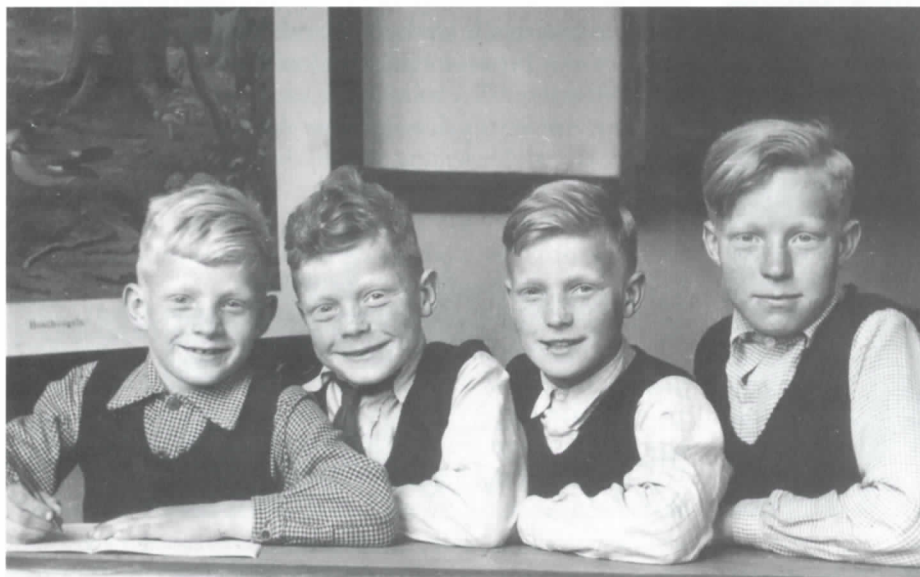
Het gezin Van der Schot gefotografeerd in 1944 op het erf van boerderij 'Zeldenrust'.

jongste, die in 1970 werd geboren, was mijn vrouw al helemaal hersteld, zodat ze gewoon mee kon gaan."

Tegenwoordig

Hoewel er veel is veranderd, gaat Bertus van der Schot nog regelmatig naar de kerk. Bertus: "Het is een rustpunt in een week van dagelijkse beslommeringen. Je hoort ergens bij, je krijgt iets mee en je leert bepaalde dingen ook van een andere kant bekijken. De kerk biedt troost bij overlijdens en als je daar behoefte aan hebt, kun je vergeving vragen voor bepaalde misstappen. Ik geloof nog steeds dat er iets is na de dood waar het beter is dan op aarde, niet meer in de hel, het vagevuur of het voorgeborchte. Het zou onrechtvaardig zijn als ongedoopte kinderen niet in de hemel zouden mogen komen. Zij zijn onschuldig. Ook denk ik niet meer dat zonden als vlekken op de ziel getekend blijven of dat het zin heeft om te bidden voor zieke mensen. Zij genezen daardoor niet, de natuur gaat zijn gang. God regelt ook niet alles. Hoe valt dit anders te rijmen met alle ellende in de wereld? Als ik hoor hoeveel doden er vallen en wat mensen elkaar aandoen, wankelt mijn geloof wel eens. Wat dat betreft, was de uitspraak van mijn moeder: 'Bid er maar voor' een goede uitlaatklep voor gevoelens van machteloosheid die mij nu wel eens bekruipen. Nu denk ik echter dat het de vrije keuze van mensen is om dergelijke wrede dingen te doen. God kan daar geen invloed op uitoefenen."

De foto's werden met dank ter beschikking gesteld door Bertus van der Schot.

De broertjes Van der Schot in 1947: v.l.n.r. Frans, Antoon, Bertus en Ernst.

Geboren en getogen in Diemen: Kees Vedder

“In het dagelijks verkeer was nooit iets te merken van verschillende geloven”

Jaap Haag

Kees Vedder werd geboren aan de Diemense Prins Hendrikkade 8, waar zijn vader een melkzaak had. Dat was naast de bakkerij van Willem Hormeijer. Hij is Diemenees tot in zijn genen, want zowel zijn vader als zijn moeder zijn geboren op boerderijen aan de Overdiemerweg. Opa en opoe (zo heette dat in die tijd) Vedder woonden op boerderij *Jacht en Vislust*, een van de weinige boerderijen die in Diemen bewaard zijn gebleven, en opa en opoe Bogaard op de boerderij waar nu Ria Schrama haar bedrijf runt.

Melk

Het huis en winkel aan de Prins Hendrikkade waren destijds gebouwd in opdracht van Jan Struik die was gehuwd met de zuster van de moeder van Kees. Hij was eerst melkslijter aan de overzijde van de vaart en zette toen aan de Prins Hendrikkade zijn zaak voort. Op een gegeven moment wilde hij boer worden en ging wonen op de boerderij aan de Ouddiemerlaan tegenover het C.J. der Kinderenplein. Vader Vedder kocht de melkzaak van zijn zwager en verliet zijn zaak in de Tweede van Swindenstraat in Amsterdam. In deze straat is de dochter Tiny geboren. De melk kwam destijds niet van de fabriek, maar werd aangeleverd door de grootvader van Kees en door Van Lindenberg van het Weesperzandpad. Ochtend en avond stonden deze twee boeren voor de deur met de zojuist gemolken melk. Aan de Prins Hendrikkade stond ook de pastorie, bijna naast de melkwinkel, daar woonde ds. Hooijer met zijn gezin.

Twistappel

“Het geloof in God,” zo vertelt Kees, “was in ons gezin een heel serieuze zaak. Naar de kerk gaan iedere zondag was gewoon; het hoorde bij ons. Zo was de opvoeding! Mijn vader was geruime tijd presidentkerkvoogd en dat was heel belangrijk voor hem, mijn moeder was een zeer gelovige vrouw en ik had diep respect voor haar.”

“Het zingen van psalmen en gezangen kreeg ik met de papplepel ingegoten. Mijn vader speelde in huis op het harmonium en daar werd veelal bij gezongen. Als jongen kreeg ik al gauw de smaak te pakken en zat steeds meer achter het orgel, dat deed ik liever dan zingen. Het godsdienstige bij ons thuis

was niet altijd gemakkelijk. We waren Nederlands hervormd, protestant, en dat wil zeggen dat er veel over geloof en bijbel werd gesproken. Met verjaardagen was er veel discussie en dan ging het over de verhalen in de bijbel. Ooms en tantes die op visite kwamen en maar bleven praten. Het niet eens zijn met elkaar, leidde tot heftige gesprekken. Ook andere zaken werden besproken, want de boeren onder hen spraken ook over de koeien die ze hadden gekocht en verkocht in Purmerend.”

“In het protestantisme waren en zijn vele stromingen en zo ook bij ons. Thuis waren we gewoon Nederlands hervormd maar daarin zijn ook verschillen, zelfs grote verschillen. Vooral in de familie was de *Gereformeerde Bond* rijkelijk vertegenwoordigd, er waren ook aanhangers van een bepaalde dominee, Pauwe genaamd. Hij was erg geliefd en dus hadden we ook Pauwianen in de familie. De laatsten waren wel erg streng in de leer. Maar allen behoorden wel tot de hervormde kerk.”

“Ik moet zeggen dat ik als kind wel eens ‘de weg kwijt’ was, zodat ik bij mijn moeder wel eens hulp zocht. Die moest dan maar uitleggen hoe het zat. Ik kan u verzekeren dat dit niet eenvoudig was. Die discussies vond ik maar niets, het was altijd een twistappel.”

School

In 1936 ging Kees naar de lagere school, de *School met den Bijbel*, waar de heer F. Meima hoofd van de school was. “In de eerste, maar ook in de tweede klas zat ik bij juffrouw Meima, de dochter van het schoolhoofd,” vertelt Kees verder. “In de derde klas zat ik ook nog enige tijd bij de zoon van de heer Meima. Zondags gingen alle kinderen naar de zondagschool, die werd gehouden in het verenigingsgebouw naast de kerk. Dat was van halftwee tot drie uur. Op de zondagschool speelde mijn zus Tiny op het orgel, mijn tante Alie Bogaard vertelde een bijbels verhaal. De leiding was bij de heer Smeenk. Ook drie zoons van hem deden mee en tevens nog enkele dames uit de gemeente. Er zaten wel 130 kinderen bij elkaar. Het was in ons gezin wel druk op zondag, tweemaal naar de kerk en dan ook nog naar de zondagschool.”

Christelijk Jongemannen Vereniging

“Dan was er nog de *Knapenvereniging*. Op 10-jarige leeftijd ging je naar *Daniël III*, (Daniël uiteraard een bijbelse naam), en met 12 jaar naar *Daniël II*, en was je weer wat ouder, naar *Daniël I*. De vereniging heette geen ‘knapenvereniging’ meer, maar ‘jongemannenvereniging’. Dit alles was een onderdeel van de landelijke *CJMV*, de *Christelijke Jongemannen Vereniging*. Daar werden bijbelvertellingen gegeven, en ook figuurzagen, spelletjes en sport op het tegenover gelegen sportterrein. Later

Veel Diemense kinderen kregen tussen 1907 en 1951 les in de “School met den Bijbel” aan de Ouddiemerlaan (foto coll. HKD/mevr. Bredschneijder).

werden er ook samen met de gereformeerde jongeren aan sportactiviteiten gedaan.”

“Jeugdendiensten moet nog worden genoemd, die waren er in plaats van de gewone kerkdiensten. Dan mocht er een dominee van buiten de gemeente worden uitgenodigd. Dit gebeurde elke maand. Jongeren gingen in de naoorlogse jaren ook in de Wakkerstraat ter kerke, waar predikanten zoals Visser en Aalders veel toehoorders kregen. De kerk was daar zo vol dat veel jongelui zelfs op de trap van de preekstoel moesten zitten.”

“Zo waren er ook nog de katholieke en openbare lagere school. Tussen die scholen waren er ook wel eens onschuldige knokpartijtjes en dan schold men elkaar uit voor “christelijke bokken” of “katholieke bokken”. Dat was zeer interessant, doch het gebeurde gelukkig sporadisch. Het was geen geloofsstrijd, wist je veel. In het dagelijks verkeer was er trouwens in Diemen nooit iets te merken van verschillende geloofsrichtingen. Gelukkig!!”

Orgel

Het grote kerkorgel leerde Kees goed kennen in de oorlogsjaren. Hij moest ‘orgeltrappen’ om de blaasbalg te bedienen, want er was geen elektriciteit. De oude blaasbalg van weleer stond er nog. Daar staken twee balken uit en daar moest beurtelings op getrapt worden om lucht te produceren. Als je moe werd, kwam er steeds minder geluid uit het orgel en dan stak de organist zijn hoofd om de hoek en riep: “Trappen!”. Hij herinnert zich trouwens nog goed hoe tijdens de kerstviering in 1943 een kerstlied werd gezongen op de melodie van het Amerikaanse volkslied. “De officiële organist in die tijd was de heer Landman. Daarna werd de heer Bredschneijder, die ook hoofd van de *School met den Bijbel* was, de organist.” Kees wilde ook orgelspelen, want het kerkorgel is wel wat anders dan het harmonium thuis in de kamer. Hij had al les gehad van juffrouw Meima, maar op een gegeven ogenblik had ze tegen vader Vedder gezegd: “Mijnheer Vedder, dat wordt niets, hij is veel te speels.” Dat is altijd zo gebleven. Uit het hoofd spelen was leuker en makkelijker. Kees vroeg, op z'n 14^e of 15^e jaar, heel bedeesd aan de heer Bredschneijder of hij ook eens tijdens een kerkdienst mocht spelen. Dat mocht, maar alleen 's avonds, want dan waren er niet veel mensen in de kerk. Een mooie gebeurtenis ontstond, toen er bij een trouwerij in de gereformeerde kerk geen organist was komen opdagen. De firma Van Eekeren was de kerk aan het schilderen. Zoon Jan van Eekeren wist raad. Kees Vedder was in zijn melkwijk aan het C.J. der Kinderenplein. Jan ging er op de fiets naar toe en bracht Kees achter op de fiets naar de kerk. De melkwagen bleef even staan en later werd de wijk afgemaakt. Tot 1963 heeft Kees

Ijspret op de baan van de Diemer IJclub op het gemeentelijke sportterrein aan de Ouderkerkerlaan. Op de achtergrond het markante silhouet van de hervormde kerk (foto Han Poster).

Het fraaie grote kerkorgel van de hervormde kerk aan de Ouderkerkerlaan. Het orgel werd in 1867 gebouwd door de fa. Flaes & Brünjes te Amsterdam. (prentbriefkaart uitgave Stichting Orgelcentrum, Krimpen aan de Lek, coll. Taco ten Dam).

het orgel van de hervormde kerk bespeeld, maar daar kwam een einde aan door zijn verhuizing naar Jutphaas, het huidige Nieuwegein. Daar vatte hij zijn orgelbespeling weer op.

Of hij als preek? “Ja, hoor, dat zeker!” is het antwoord van Kees.

Moderne tijden

Kees is inmiddels 50 jaar getrouwd met Rie van Raamsdonk. Hun eerste kus gaven ze elkaar tijdens een tochtje langs het Gein. Samen zijn ze het geloof altijd trouw gebleven en altijd druk geweest in het kerkelijk en verenigingswerk.

Ds. Hagen, de opvolger van ds. Hooijer, was moderner en vrijer. Kees: “Hij gaf goed catechisatie. Hij was niet bij iedereen geliefd, maar bij zeer velen wel. Hij was niet zwaar genoeg voor enkelen, maar je doet het nooit goed. Hij was enigszins progressief ingesteld; hij gaf zelfs seksuele voorlichting. Dat was in de jaren vijftig zeer bijzonder. Rie was op een gegeven ogenblik erg geschrokken, toen zij van hem hoorde, dat vrouwen die niet getrouwd waren, eigenlijk niet beantwoordden aan hun schepping. Rie heeft hem daarop aangesproken en in een avonddienst heeft hij dat herroepen.

Maar het moderne leven was niet buiten de deur te houden, ook niet bij Kees' moeder. Zij wilde eigenlijk geen televisie in huis, maar toen in 1962 koningin Wilhelmina stierf en begraven werd, zei ze: “Ja, dat zou ik wel willen zien.” Vader Vedder ging toen naar de zaak van Kaskens en kocht een mooie tv. Hij had weliswaar andere gedachten over bepaalde zaken, al was hij toch wel behoudend wat het geloof betrof. Hij dacht misschien van: “Als ik het niet wil zien, dan kijk ik toch niet.”

Zelf is Kees overigens aan de behoudende kant gebleven. Hij vindt de oecumenische gedachte goed en hij voelt zich ook zeer op zijn gemak in een katholieke kerk. Vooral als er geen mensen zijn en het daar erg stil is. Hij kan daar tot bezinning komen. Wat hij soms mist in de kerk van vandaag is de ootmoed, het schuldbesef, de geloofsbelijdenis en de eerbied.

ER IS GEEN ELFDE GEBOD: GIJ ZULT NIET OP ZONDAG SCHAATSSEN!

Jaap Haag

“Ik ben geen echte gereformeerde, ik heb mijn eigen geloof bedacht.” Aldus verwoordt Dineke Groen-Nieuwpoort haar geloofsbeleving, die op een bepaalde manier toch ook weer echt-protestants is. Want met bedacht bedoelt ze natuurlijk niét: zelf verzonnen. Uiteraard is het geloof haar van kinds af aan meegegeven en vormt de bijbel het fundament van haar geloof. Maar het is aan de mens om daar inhoud, en vorm aan te geven en om twijfels te overwinnen. Want dat je met je geloof overhoop kan komen te liggen, heeft Dineke óók ervaren. Met name toen ze als verpleegster werkzaam was en soms nare dingen meemaakte. Er waren toen wel eens momenten, waarop ze dacht: “Als God dit kan laten gebeuren... dan...”

Jeugd

Dineke is geboren in het oorlogsjaar 1941. Haar wieg stond aan de Julianastraat, die kort daarop Staalstraat kwam te heten (want de Duitse bezetters hielden niet van het Koninklijk Huis). Na de bevrijding werd het weer Julianastraat en ten slotte P.J. ter Beekstraat. Dat leverde haar op het gemeentehuis een keer een probleem op, want de dienstdoende ambtenaar geloofde dit niet en weigerde de Julianastraat als geboorteadres te accepteren! Als kleuter ging Dineke naar de christelijke kleuterschool en met zes jaar naar de *School met den Bijbel*. Daar zaten zowel hervormden als gereformeerden op. “Trouwens ook de zondagschool was gemengd voor kinderen, dus samen met de hervormden. Daardoor vierden we ook samen Kerstmis. Dat was altijd grandioos. In de oude hervormde kerk stonden dan twee grote kerstbomen! Bij ons thuis werd er vroeger op zondagen twee keer gekerkt: ‘s ochtends van tien uur tot half twaalf en ‘s avonds van vijf tot zes. En ‘s middags hadden we als kinderen zondagschool van twee tot drie bij de gebroeders Smeenk, de pianostemmers.”

Dochter van een bekende Diemenaar

Dineke is de dochter van een bekende Diemenaar: Arie Nieuwpoort. Haar vader werkte in het *Scheepvaarthuis* in Amsterdam. Behalve in de oorlogsjaren, toen hij in Diemen in het distributiekantoor werkte en daar heel veel goed werk gedaan heeft. “Hij wist namelijk voedselbonnen achterover te drukken om aan onderduikers te verstrekken, wat natuurlijk volkomen illegaal was.¹ Mijn vader was heel idealistisch en altijd zeer betrokken. Hij was actief in de (gereformeerde) *Anti Revolutionaire Partij* (ARP). Na de oorlog was hij zelfs nog even wethouder. Daar is nog een mooi, door hem zelf gemaakt verkiezingsaffiche van bewaard gebleven met de oproep: “Zegt het voort, stemt Nieuwpoort!” Hij was ook voor samenwerking met de (hervormde) *Christelijk Historische Unie* (CHU) en hij moest niets hebben van de plannen voor aparte protestantse kruisverenigingen. In Diemen gingen daar stemmen voor op toen de katholieken een eigen *Wit-Gele Kruis* hadden opgericht. Hij was tevens actief voor *Patrimonium*. Zo las hij alle in de bibliotheek van *Patrimonium* op te nemen boeken eerst zelf ter beoordeling. Dat was zijn vorm van evangelisatie. Ook organiseerde hij via *Patrimonium* filmavonden in de gereformeerde kerk. Stampvol zat de kerk dan. Maar een aantal broeders (zoals de mannelijke gereformeerden werden genoemd) was daar tegen...”

Vader en moeder

“Mijn moeder was strenger dan m'n vader. Mijn vader dacht

altijd heel veel na. Zonder meteen veel te zeggen. Moeder was minder nadenkerig. Maar dacht wel na over wat anderen van bepaalde dingen zouden vinden. En daar moest rekening mee gehouden worden. Zo was ik was een keer heel boos, dat ik niet op zondag mocht schaatsen. Ik riep: Er is geen elfde gebod: Gij zult niet op zondag schaatsen! Toen kwam vader naar me toe en hij vroeg me hoe oud ik was. En vervolgens zei hij tegen me, dat ik op die leeftijd, als ik écht vond dat schaatsen op zondagmiddag moest kunnen en als ik zelf het gevoel had daarmee niet tegen de wens van God in te gaan, dat ik dan zelf mocht beslissen of ik zou gaan schaatsen... En dan deed ik het toch maar niet, om mijn moeder niet verdrietig te maken...”

Niet in de kerkenraad

“Mijn vader werd vaak ‘voor de kerkenraad gestemd’ (d.w.z. ter verkiezing voorgedragen door een groot aantal kerkleden). Maar hij heeft altijd ‘nee’ gezegd. De dominee in de Watergraafsmeer waarschuwde hem een keer: ‘Als jij in de kerkenraad gaat verlies je je geloof...’ Dit omdat”, zo legt Dineke uit, “er binnen de kerkenraad ook nog wel eens machtsspelletjes gespeeld werden. Op latere leeftijd was hij betrokken bij de actie voor het behoud van Diemen-Zuid. Dat was in 1970. Op een gegeven moment zou hij daarover op de televisie in de actualiteitenrubriek *Brandpunt* het woord doen. Maar juist op die dag is hij plotseling overleden en toen was iedereen zo geschokt, dat er van die uitzending bij *Brandpunt* niks meer kwam.”

Andere geloven

Op school zat Dineke dus behalve met gereformeerde ook met hervormde kinderen samen. “Maar ik vond die aparte kerken ook toen al wel raar. Gingen wij ‘s zondags vanuit Diemen-Zuid over de Diemerbrug naar de gereformeerde kerk dan gingen de Teiwesen in omgekeerde richting naar de hervormde kerk. Wat een onzin. We zaten op dezelfde school!” En dan waren er nog de katholieke kinderen. “Soms waren we wel eens stiekem jaloers op katholieke kinderen, want die meisjes, die waren bruidjes op hun achtste! Ik ben als kind ook wel eens mee geweest naar een katholieke mis en met Allerzielen naar het katholieke kerkhof. Bij ons in de straat speelde trouwens iedereen met elkaar, protestant en katholiek, maar dat was niet in iedere straat van Diemen zo. Ik speelde bijvoorbeeld ook niet bij kinderen van katholieke boeren thuis. Maar bij het schaatsen bestond die tegenstelling even niet meer, want dan ging je hand in hand over het ijs. Maar als het ijs voorbij was zei je elkaar niet eens meer gedag...”

Liefde en twijfel

Na de lagere school bezocht Dineke de *MULO* aan de Hogeweg in Amsterdam. Daar leerde ze Jan kennen, met wie ze het al heel gauw heel goed kon vinden. En dat is zo gebleven. "Dat was in de jaren '50. Zelfs in die 'fatsoenlijke' jaren zaten we al hand in hand in de bank. Maar toen zijn we uit elkaar gezet. Er ging een richtlijn uit voor Groen en Nieuwpoort: 'Onderling twee meter afstand houden!'" Na de *MULO* ging Dineke werken in de verpleging. Daar kwam ze natuurlijk ook nare dingen tegen en dan had ze het wel eens moeilijk met haar geloof, want: "Als God dit kan laten gebeuren, dan, dan...? Maar dan was er Jacques Groot, bestuurslid van de *Diemense Gereformeerde Jeugd Vereniging*, oftewel de *GJV*, die tegen me riep: 'Dien, kom je mee naar de jeugdvereniging?'"

Gereformeerde Jeugd Vereniging

"Discussie! Over van alles. De vonken vlogen er van af!" Dat was rond 1960 in de Diemense *GJV*. Jan is het daar helemaal mee eens. Want hij kwam ook mee, al was hij van huis uit hervormd en weinig kerks. En hij vertelt: "De *GJV* heeft ons actiever gemaakt. Ik heb de bijbel niet van kaft tot kaft gelezen, laat staan in mijn hoofd. Maar door de *GJV* zijn we heel goed gaan nadenken. Dat was heel inspirerend. Je leerde respect voor de mening van een ander. We leerden denken." Op *GJV*-avonden hield iemand altijd een inleiding. En dat kon over van alles zijn. Dineke herinnert zich nog een discussie over Kaïn en Abel: "Nadat de een de ander vermoord had, lees je dat hij een groot aantal nakomelingen verwierf.... Maar waar haalde hij daarvoor de vrouw vandaan? Dat lees je niet... Conclusie: je kan het scheppingsverhaal niet letterlijk nemen. Misschien moet je één jaar in het boek Genesis in werkelijkheid voor 1000 echte jaren nemen. En zou je God kunnen zien als het wijze brein, die ook achter de oerknal gezeten kan hebben."

"Er ging heel veel uit van de *GJV* en de toeloop was daardoor groot. Zelfs zó groot, dat de club moest worden gesplitst. In een donderdagclub en een zondagclub. En we kregen ook het nodige voor elkaar. Op verzoek van de *GJV* kwamen er bijvoorbeeld zo nu en dan aparte kerkdiensten voor jongeren op zondagavond. Voor dergelijke jeugddiensten mochten jongeren zelf de liturgie samenstellen en een dominee kiezen... wat toch wel bijzonder was in die tijd. Er kwam zelfs een muziekbond in de kerk: *The Elevators* uit Diemen, met drummer, gitaren en bas. Ook lukte het om een eigen jeugdliederboek in de kerkenraad verkozen te krijgen. Dat werd Jan Visser, we hebben iedereen opgejut hem te stemmen." Dineke is zelf ook nog bestuurslid van de *GJV* geworden, samen met Diny van Kooy die voorzitter was, Evert Rentzenbrink en Jacques Groot.

Huwelijk en kinderen

"Jan en ik hebben gelijktijdig belijdenis gedaan, vlak voor ons trouwen. Bij dominee Teeuwen. En in 1963 zijn we getrouwd, ik was toen 21." Dineke en Jan kregen twee kinderen: Yvonne en Arjan. Conflicten over het geloof zijn er bij de familie Groen niet echt geweest, wél over het gaan naar catechisatie. "Obstinaat. Dat lag misschien ook wel een beetje aan de toenmalige dominee, die ook zelf toegaf, dat hij niet zo makkelijk met kinderen omging. En het was voor ons een opluchting, dat dit bij andere gezinnen ook een probleem was. Toen hebben we huiscatechisatie georganiseerd. Voor kinderen van 12 tot 14 jaar, waarmee we creatief aan de slag gingen. Zo zijn

De huwelijksplechtigheid van Dineke Nieuwpoort en Jan Groen werd in 1963 voltrokken in de Bethlehemkerk (foto coll. Dineke Groen-Nieuwpoort).

we een plattegrond van de kerk gaan maken, met waar alles stond: de preekstoel, het orgel, het doopvont. En ook hebben we heel veel krantenberichten geknipt van verkeersongevallen tot sportberichten en van bevrijdingsfeesten tot rampen en die legden we in een cirkel op de grond en dan moesten de kinderen ze verdelen in twee halve cirkels, de ene voor de goede berichten en de andere voor de kwade berichten."

Oecumene

Dineke en Jan geloven in oecumene, in gewoon Nederlands: 'Goed met elkaar'. Ze herinneren zich nog goed de viering van 500 jaar kerk in Diemen met een gezamenlijke eucharistie- of Avondmaalsviering in de *St. Petrus' Bandenkerk*. Dat was in 1994. "We geloven uiteindelijk in dezelfde God. Waarom niet in één kerk?" Wanneer dat werkelijkheid wordt, valt moeilijk te voorspellen, maar in protestantse kring is de oecumene inmiddels aardig gelukt. "Dat begon met het *Samen Op Weg* gaan van gereformeerden en hervormden, wat ingezet is onder dominee Karreman. En sinds mei 2004 zijn we officieel samen in één kerk, de *Ontmoetingskerk*, zoals de *Bethlehemkerk* is komen te heten. En het ziet ernaar uit, dat we ook spoedig weer een predikant zullen hebben."

Noot

1. Om voedselbonnen aan onderduikers te verschaffen moest er administratief geknoeid worden en daar zorgde gemeentesecretaris Van Silfhout voor. Die hield namelijk een aantal bij de Burgerlijke Stand aangegeven sterfgevallen buiten het overlijdensregister. Bode Van Kleef gaf dat dan door aan Arie Nieuwpoort en die wist daardoor, dat hij de distributiebonnen, die nog altijd voor die inmiddels overleden mensen binnenkwamen, achterover kon drukken. En hij zorgde er vervolgens voor dat ze naar de onderduikadressen gebracht werden. Uit: Noor van Mens (red.): *Onderduiken en andere oorlogsherinneringen; Diemen in de oorlogsjaren 1940-1945*, uitgave Gemeente Diemen i.s.m. *Historische Kring Diemen*, Diemen 2005, p. 15.

JOODS IN DIEMEN

Hanna Blok

Een synagoge is Diemen nooit rijk geweest. Voor een synagoge of 'sjoel' waren en zijn de in Diemen wonende joden op Amsterdam aangewezen. Maar met een grote joodse begraafplaats is Diemen toch een belangrijk stuk joods religieus erfgoed rijk. En daarnaast is er natuurlijk de joodse traditie: het proberen te leven naar bijbelse voorschriften en het in ere houden van de gebruiken, die daarbij horen. Ook dat is een wezenlijke vorm van joods religieus erfgoed.

Buiten de stad

In het boek "Diemen buyten Amsterdam", dat in 1987 verscheen, is ook een hoofdstuk gewijd aan de geschiedenis van de joden in Diemen.¹ Dat betekent echter niet, dat Diemen in het verleden zoveel joodse inwoners heeft geteld. De reden daarvoor had vooral te maken met het begrafenisritueel. Naar joods gebruik worden joden meestal buiten de stad of het dorp waar men woonde begraven. Contact met de dood maakt iemand 'ritueel gezien' onrein. Men verwacht daarom van de 'parnassim' (zoals de bestuurders van een joodse gemeente worden genoemd), dat die tijdig passende maatregelen zullen nemen, zodat overledenen volgens de joodse rituele voorschriften zo snel mogelijk - meestal niet later dan na drie dagen - kunnen worden begraven. Daarna beginnen de rouwceremonies waarbij de dode gedurende een periode van zeven dagen wordt herdacht. Familie en vrienden van de overledene kunnen dan de nabestaanden bezoeken en hen condoleren.

Begraafplaats Zeeburg

In 1714 vroegen de bestuurders van de *Hoogduitse* joodse gemeente in Amsterdam aan de burgemeesters van Amsterdam toestemming om bij Zeeburg, onder Diemen, een gebied van twee 'morgen' land te mogen kopen om het te gebruiken als begraafplaats. Men verwachtte namelijk dat de al in gebruik zijnde joodse begraafplaats in Muiderberg anders snel vol zou raken. De koopsom werd bepaald op f 5000, met een jaarlijkse huur van f 200 zolang de koopsom nog niet geheel was voldaan. In september 1714 gaf de baljuw van Amstelland, die tevens dijkgraaf was van Zeeburg en Diemerdijk, hiervoor zijn

toestemming. Die was nodig, omdat het betreffende stuk land op (toen nog) Diemens grondgebied lag. De begraafplaats zou vooral bestemd zijn voor kinderen onder de 13 jaar en voor minvermogenden. In oktober 1714 werd de begraafplaats in gebruik genomen met de begrafenis van het kind Israël Lissauer. Later, na 1722, kochten de parnassim nog enkele stukken land. De laatste uitbreiding schijnt in 1871 te zijn geweest. Na 1865 is men waarschijnlijk begonnen om boven op een gedeelte van de bestaande graven nog een tweede laag aan te leggen, zodat de begraafplaats niet te vol zou worden. De begraafplaats *Zeeburg* is tot 1942 in gebruik gebleven. Naar schatting waren er toen tegen de 100.000 graven.

Naar Diemen

In 1914 werd in Diemen een nieuwe joodse begraafplaats in gebruik gesteld. Daarbij hoorde ook de beheerderswoning, die nog steeds op het terrein bij de ingang van de begraafplaats staat. Dit gebouw was ontworpen door architect Rood. De begraafplaats werd op 3 mei 1914 ingewijd. In 1925 werd de begraafplaats naar achteren toe uitgebreid, maar enige jaren later doorsneden door de nieuwe ringspoorbaan. Daarom werd er toen een nieuw, door architect Harry Elte ontworpen reinigings- of metaarhuis ('metaheerhuis') gebouwd. Overigens hebben er tot de sluiting in 1942 met tussenpozen ook nog begrafenissen op Zeeburg plaatsgevonden, onder andere in familiegraven. In 1956 verzocht de gemeente Amsterdam aan de joodse gemeente om een deel van de begraafplaats *Zeeburg* te verkopen, omdat op die plek de oprit naar de Schellingwouderbrug over het Buiten-IJ was gepland.

"Plichtigheid te Diemen. - Inwijding van de gronden, door de Israëlitische gemeente te Amsterdam, in bovengenoemde gemeente aangekocht ten behoeve van een nieuwe begraafplaats; de plichtigheid werd bijgewoond door autoriteiten van de Hoogduits- en Portugees-Israëlitische gemeenten in de hoofdstad en het Gemeentebestuur van Diemen. Het gebouwencomplex werd ontworpen door den architect Rood. - De eerste teraardbestelling had de vorige week plaats." (uit: *De Prins*, 14 november 1914, p. 235, foto Ver. Fotobureaux).

De ingang van de joodse begraafplaats aan de Ouddiemerlaan met de in 1913 gebouwde beheerderswoning met bijgebouw (foto Wiard Krook, maart 2004).

Het ging om het alleroudste gedeelte, waar bijna geen grafzerken stonden. Dit is begrijpelijk, omdat de hier begraven joden meestal arm waren en geen geld hadden voor een grafsteen. In april 1956 besloot het kerkbestuur van de joodse gemeente tot een gedeeltelijke verkoop. De graven die daarvoor ontruimd moesten worden, zijn onder rabbinaal toezicht naar de joodse begraafplaats in Diemen overgebracht. Op deze begraafplaats is later ook een urnenveld ingericht. Het verbranden van lichamen en het bijzetten van urnen is in de joodse traditie geen gewoonte, maar voor de resten van de Tweede Wereldoorlogsslachtoffers uit het kamp *Westerbork* maakte men een uitzondering. Bij de beheerderswoning aan de Ouddiemerlaan bevindt zich de ingang naar het achterliggende gebied, waar men op werkdagen nog steeds de vele graven kan bezoeken.

Joodse inwoners

Een van de oudste sporen van joods leven in Diemen is de aankoop van een boerderij in de Diemermeer in 1664 door de Amsterdamse joodse drukker Imanoël Benveniste. Wat de zeventiende eeuw betreft, blijft het daarbij. Maar in de achttiende eeuw zien we wat meer joden in Diemen. Nadat in 1750 Philip Levie zich als vleeshouwer in Diemen had mogen vestigen, krijgt in 1778 Abraham Gomperts toestemming om in Diemerbrug te komen wonen. Ook hij oefende het beroep van vleeshouwer en slachter uit. De parnassim hadden daarbij moeten verklaren dat Gomperts, als hij tot armoede zou geraken, niet "ten laste der Christenen Godshuysen zou vervallen".² Later vestigden er zich nog andere joodse slaggers. Omdat joden uitsluitend vlees eten, dat door een 'kosjere' slager is geslacht, zodat geen sporen van bloed in het vlees zijn achtergebleven, gaat het om een voor joden belangrijke beroepsgroep. Maar het is opvallend, dat vooral joodse slaggers juist in Diemen kwamen wonen. Bij de invoering van het bevolkingsregister in 1860 werden uiteraard ook de joodse inwoners daarin opgenomen. Dan blijkt echter dat het op dat moment nog maar om één joodse familie gaat: de familie Verduin, beheerders van de joodse begraafplaats, een functie die ze tot 1957 blijven uitoefenen. Uit de negentiende eeuw is

de boerderij *Lissabon* bekend, die aan de Ouddiemerlaan door Portugese joden werd gebouwd en daar tot 1973 is blijven staan. In 1888 kocht Lion Marcus van Praag de uitspanning *Rusthoven* bij de Vinkenbrug.

Vluchtelingen

Als in 1933 de situatie in Duitsland verslechtert, vluchten veel joden uit Duitsland en Polen naar Nederland. Ook in Diemen groeit de joodse bevolking: in 1935 telt die ca 150 personen. De vluchtelingen blijven over het algemeen maar kort in het dorp. Diemen wordt als doorgangplaats beschouwd, de meesten van hen vertrekken naar Amsterdam. Enkelen reizen verder: naar Zuid-Amerika of Palestina. Als in maart 1941 in het bezette Nederland de registratie van joodse inwoners verplicht wordt, worden 91 joodse inwoners aangemeld op een totale bevolking van 5.911 inwoners. In 1942 moesten ook de Diemense joden zich in Amsterdam melden. Een klein aantal kon zich daaraan nog tijdig onttrekken en op verschillende plekken onderduiken. Vijf van hen waren na de oorlog nog overgebleven (de namen van de joodse Diemense oorlogsslachtoffers zijn te vinden op de website www.joodsmonument.nl). In 1960 was hun aantal gegroeid tot 23 op een totale bevolking van 7.679 inwoners.

Genoeg getallen. Zeker na de Tweede Wereldoorlog wordt het 'tellen van mensen' in de joodse gemeenschap met argusogen bekeken. Het herinnerde de overlevenden te veel aan eindeloze koude uren op appèlplaatsen in de concentratiekampen.

Synagoge in Amsterdam

Diemen heeft nooit een eigen joodse gemeente gekend. Tot op heden hoort het bij de joodse gemeente van Amsterdam. Ook voor synagogenbezoek waren joodse Diemenaren altijd aangewezen op Amsterdam. Op een gegeven moment woonden er in Diemen zo'n 10 tot 12 orthodox joodse families, die op sabbatochtend bij elkaar kwamen in een woning aan de Brink in Betondorp-Watergraafsmeer. Vanaf 1928 liep men naar de synagoge aan de Linnaeusstraat, die in september dat jaar was ingewijd. Na de oorlog is die synagoge niet meer heropend en werd het gebouw gesloopt. Een afbeelding van het interieur is nog te vinden in de onlangs verschenen bundel over oude ansichtkaarten van onze Diemense plaatsgenoot Jaap van Velzen.³

Jacques en Eva Furth

Na de oorlog breidde Diemen zich verder uit. Er kwamen nieuwe wijken met jonge gezinnen, waaronder veel 'import' uit Amsterdam. Onder hen waren ook enkele overlevenden uit de concentratiekampen. We denken daarbij aan Jacques en Eva Furth. Eva die na haar ervaringen in de concentratiekampen tot op hoge leeftijd scholen bezocht om kinderen over haar ervaringen te vertellen. 'Alles', vertelde ze niet. Soms vroegen kinderen haar waarom er cijfers op haar arm stonden. Iedere concentratiekampbewoner kreeg bij binnenkomst in het kamp

De sabbatspaal is een stukje joods religieus erfgoed dat in Diemen helaas verdwenen is. Een sabbatspaal, waarin een ketting zat opgeborgen, markeerde de grens van een eroev of sabbatsomheining, zoals die in 1711 rond Amsterdam werd aangebracht. Daarbuiten mogen joden op de sabbat geen lasten dragen. Op de foto zien we de sabbatspaal (links) aan het begin van de Hartveldseweg met zicht op Diemerbrug (uit: Panorama 1937, archief HKD)

een nummer op zijn of haar arm getatoeëerd. Dan zei ze: "Dit is mijn telefoonnummer, ik ben al een beetje oud, anders vergeet ik het misschien. Je kunt die kinderen toch niet vertellen wat er daar echt gebeurde," zei ze dan later. Ook Eva en haar man Jacques zijn in de afgelopen jaren overleden. Jacques was overlevende van Auschwitz. In het "Auschwitzbulletin" van januari 2005 staat zijn laatste verslag over zijn belevenissen: een gedetailleerde beschrijving van de evacuatie van Auschwitz naar Dachau, toen het Russische leger in aantocht was. Het *Himmelfahrttransport*, berucht vanwege de vele slachtoffers. Natuurlijk probeerden daarbij ook veel Duitse soldaten hun hachje te redden. Wie er allemaal over hun hoofden vlogen, Amerikanen, Engelsen of Russen, wisten de vluchtelingen niet. Inderhaast hadden de blokoudsten nog wel geprobeerd de vluchtenden wat eten en beschermende kleding voor onderweg mee te geven. Hoeveel slachtoffers tijdens zulke

De door Diemense joden veel bezochte synagoge aan de Linnaeusstraat hoek Polderweg te Amsterdam in 1928 (Gem. Archief A'dam).

transporten vielen, waarin velen toch nog enige hoop op goede afloop koesterden, weet niemand. De verhalen over vele dode lichamen in de sneeuw zeggen genoeg.

Nooit meer Auschwitz

Op de scholen werd uiteraard ook aandacht besteed aan de periode van de Tweede Wereldoorlog. Zeker op nieuwe scholen als *De Kring*, maar ook op de toenmalige *Dallingaschool* werd daar aandacht aan besteed. Met de hoogste klassen werd vaak een bezoek gebracht aan het *Anne Frankhuis* – toen nog in authentieke vorm – en zoals gezegd het echtpaar Furth was desgevraagd altijd bereid om de vragen van leerlingen van de bovenbouw te beantwoorden.

Naast de vele opbouw- en herstelwerkzaamheden die in het zwaar getroffen Amsterdam noodzakelijk waren, ontstond ook behoefte aan herdenking van het leed van de joodse gemeente. Als herdenkingsplaats werd daartoe in 1993 de *Hollandsche Schouwburg* ingericht. Jan Wolkers ontwierp zijn monument "Nooit meer Auschwitz", dat voorlopig een plaats vond op de *Nieuwe Ooster Begraafplaats* in Amsterdam. In 1993 kreeg het zijn definitieve plaats in het Wertheimpark. Tijdens de jaarlijkse Auschwitz-herdenking was altijd een vrij grote groep Diemenaren aanwezig, ook benieuwd naar de altijd zinvolle herdenkingstoespraak van burgemeester Ed van Thijn. Soms ook geschokt zoals bij het bericht van de vrijlating van de 'Drie van Breda'. Maar de grootste schrik en verontwaardiging kwam toen het monument van Jan Wolkers dan ook echt zou worden onthuld en de grote groep belangstellenden werd geconfronteerd met een totaal vergruizelde glasplaat. Geen antisemitisme, maar een boze werknemer had dat op z'n geweten. Zoiets gaf onbewust velen toch een onrustig gevoel. Het monument is hersteld. Sindsdien zijn de jaarlijks drukbezochte herdenkingen altijd in het Wertheimpark en treft men daar ook Diemenaren. In het dorp zelf is het een goede gewoonte dat de bevolking bij de dodenherdenking op 4 mei bij elkaar komt bij het Diemense monument voor een eenvoudige en vooral muzikale herdenking.

De joodse wet

Wat is er nu zo bijzonder aan joden, dat er steeds weer over dit volk wordt gesproken? Zijn het hun gebruiken, die kunnen afwijken van wat men in Nederland gewend is? Verbaast men zich over de voedselvoorschriften of over hun feesten? Of is het feit, dat na alles wat het joodse volk heeft doorgemaakt velen van hen blijven vasthouden aan de geboden en proberen te leven volgens de bijbelse voorschriften? Daarover zijn ontelbare boeken geschreven, maar een echt antwoord is er niet. Het enige houvast van wetsgetrouwe joden daarop is: God heeft de joden de Torah met de wet, de 10 geboden gegeven. En het waren de joden, die de wet hebben aanvaard en die beloofden zich te houden aan de volgorde: eerst doen wat er gezegd is, 'gehoorzamen' en daarna luisteren, erover nadenken en erop studeren. Dat praten en studeren schept een band. Ook jongeren worden daarbij gestimuleerd om mee te denken en te praten. Meisjes van twaalf jaar en jongens van dertien worden 'barmitswa', zoon der wet of 'batmitswa', dochter van de (joodse) wet genoemd. Dat betekent dat ze vanaf dat moment zelf verantwoordelijk zijn voor hun gedrag. Die overgang van een kind, dat alleen naar de ouders luistert maar nu zelf voor hun doen en laten verantwoordelijk zijn, is voor die jongens en meisjes de eerste echt belangrijke stap in hun leven en dat wordt dan ook meestal na de dienst in de synagoge uitbundig gevierd. Op dat soort momenten ervaart men de eenheid van het joodse volk, hoe verschillend men individueel dan ook mag zijn.

Noten

1. Püttmann 1987, p. 134-147.
2. Ibidem, p.134.
3. Velzen.

Met dank aan Francine Menco-Püttmann, aan wiens artikel Joden in Diemen veel is ontleend.

Het metaarhuisje (reinigingshuis) op de Diemense joodse begraafplaats. Het gebouw, door Harry Elte in expressionistische stijl ontworpen is thans als monument beschermd. De Diemense begraafplaats gold als een begraafplaats voor de armere joden. Wie zich geen steen kon veroorloven, zorgde voor een grafteken van hout (foto Jaap Haag 1998).

Literatuur

- Hendriks, Ariane & Jaap van Velzen:** *Van de Montelbaanstoren naar het Minervaplein; nieuwe en oude joodse buurten in Amsterdam 1900-1944*, Amstelveen 2004 (uitgave i.s.m. het Joods Historisch Museum).
- Püttmann, Francine:** *Joden in Diemen*, in: Jan Mulder, Hanna Blok & Karin van Reenen (red.): *Diemen buyten Amsterdam*, Diemen 1987, p. 134-147.
- Velzen, Jaap van:** *Van Montelbaanstoren naar het Minervaplein*.

Een recente foto van het achterste gedeelte van de joodse begraafplaats te Diemen (foto Wiard Krook, maart 2004).

“IK VOEL ME GEWAARDEERD DOOR DE MAROKKAANSE GEMEENSCHAP IN DIEMEN”

Taco ten Dam

Majida Planjer-Bentiba woont sinds 1990 in Diemen, maar toen werkte zij al enkele jaren in het Diemense basisonderwijs. In de Marokkaanse gemeenschap in Diemen is zij zeker geen onbekende: “Vroeger kende ik echt alle gezinnen, nu niet meer.” Vanaf 1984 verzorgde zij voor de basisscholen in Diemen jarenlang lessen in de Arabische taal en cultuur voor kinderen van (half-) Marokkaanse gezinnen. Tijdens het interview spreken we over haar jeugd in Berkane, haar huidige woonplaats Diemen en de islam.

Gemeente Diemen

“In 1984 werkte ik twee dagen op de *Holendrechtschool* in Amsterdam-Zuidoost, toen ik werd getipt door de heer Jeffali, een leraar van *De Nieuwe Kring*. De gemeente Diemen zocht namelijk iemand die Arabische lessen kon geven.” Majida maakte een afspraak met de heer Claus van de gemeente Diemen en kreeg een baan voor drie dagen die zij moest invullen op de scholen in het centrum: de *Sint-Petrusschool*, de *Henry Dunantschool*, de *Burgemeester H. Dallingaschool*, *De Nieuwe Kring* en *De Venser* in Diemen-Zuid.

Jeugd in Berkane

Ze was toen pas een jaar in Nederland. Ze had een heerlijke zorgeloze jeugd in Berkane in het noordoosten van Marokko. Majida: “Berkane ligt midden in de vruchtbare kuststreek waar de citrusvruchtencultuur een van de belangrijkste economische activiteiten is. Mandarijnen en sinasappelen uit

Berkane zijn heerlijk!” In de winter verbleef het gezin met negen kinderen in de stad, waar haar vader kleermaker was en de rijke meisjes uit de wijde omgeving kleepte. Majida ging in het stadje Berkane (“Ik ben een stadsmens”) naar de middelbare school en het Lycée. In de zomermaanden woonde het gezin echter, zoals zoveel stadsmensen, in een boerderij op het platteland. De Middellandse Zee was dichtbij en het was altijd mooi weer. Met de bedoeling om lerares Frans te worden, ging Majida Franse taal- en letterkunde studeren aan de universiteit van de grootste stad in de buurt, Oujda. In 1979 behaalde zij het baccalaureaat.

Koran

Het geloof speelde een vanzelfsprekende rol in haar jeugd. Ze spreekt over tolerantie en vrijheid en vermijdt het woord fanatisme. Majida: “Je wordt geboren als moslim en de islam is je godsdienst. Onze religieuze opvoeding was niet streng. Ik weet nog dat ik een jaar of vier was en mijn opa iemand inhuurde die voor de kinderen de koran ging lezen.” In het dagelijks leven speelde de islam een duidelijke rol. De mannen gingen naar de moskee en de families leefden altijd wel toe naar de vastenmaand, de ramadan. In het straatbeeld waren en zijn in Berkane de moskeeën natuurlijk duidelijk aanwezig. Majida kwam er toen niet vaak: “Vroeger gingen alleen mannen naar de moskee. Pas de laatste tijd zie je dat ook vrouwen de moskee bezoeken, waarbij het opvallend is dat veel jonge meisjes ernaartoe gaan.” In die jaren stond er in Berkane ook een christelijke kerk. Er waren namelijk in de jaren '60 en '70 veel buitenlanders in Berkane. Vooral in het onderwijs waren veel docenten afkomstig uit Frankrijk, maar ook uit Engeland, Roemenië en Bulgarije. Majida: “Veel Fransen kwamen naar de kust om te duiken. Zij huurden villa's van mensen uit de stad.”

Interrail

Onderwijs en ondernemingszin spelen een belangrijke rol in het leven van Majida. Na haar studie werkte ze aan een basisschool en een middelbare school in Berkane, maar ze wilde graag iets van de wereld zien. Veel westerse jongeren trokken in hun zoektocht naar andere culturen en invloeden naar Marokko, prachtig verwoord door Crosby, Stills & Nash in “Marrakesh Express” (“Travelling the train through clear Moroccan skies”). Met een paar vriendinnen interrailde ze naar Spanje en Frankrijk. Uiteindelijk kwamen ze ook in Nederland, waar ze een neef in Zeist bezocht. Deze neef

Majida met een leerlinge aan het werk in 1993.

werkte in een bioscoop in Utrecht. Daar ontmoette ze de Amsterdammer Paul Planjer die bedrijfsleider was bij het Cityconcern. Ze werden verliefd, maar toen de vakantie voorbij was, moest Majida terug naar Marokko.

Terug in Marokko praatte Majida haar ouders bij. Haar moeder had aanvankelijk bedenkingen tegen de omgang met Paul. In de jaren daarna werkte Majida onder andere een klein jaar in Madrid in een beautysalon van een tante. Ze reisde een paar keer naar Amsterdam en in 1983 besloot ze te blijven. Toen haar visum verlopen was en ze eigenlijk Nederland moest verlaten, besloten Paul en Majida te trouwen. De bedenkingen van moeder waren inmiddels verdwenen, waaraan de innemende persoonlijkheid van Paul, maar ook zijn bekering tot moslim zeker meegeholpen zal hebben.

Majida met twee van haar leerlingen in juli 1993.

Sterke onderlinge band

Zonder iemand tekort te willen doen, roemt Majida de sterke onderlinge band en zorg voor elkaar binnen de Marokkaanse gemeenschap. Bij ziekte en overlijden geeft men elkaar veel steun en staat iedereen altijd voor elkaar klaar. In haar donkerste jaren, Paul overleed volkomen onverwacht in 1995, kreeg zij er veel steun.

Het werken met de Marokkaanse kinderen dat haar in contact bracht met de hele onderwijswereld van Diemen, heeft ze altijd met heel veel plezier en overtuiging gedaan. Ze voelt zich gewaardeerd, krijgt veel uitnodigingen om bij haar landgenoten thuis thee te komen drinken en wordt nooit overgeslagen bij islamitische feesten. Majida: "Na Ramadan en het bidden gaan de jongeren naar de ouderen om hen geluk te wensen. Dan krijgen de kinderen wat geld of snoep."

Moeilijk

Soms was het ook moeilijk. Ondanks haar inspanningen op de Diemense scholen vonden sommige ouders dat hun kinderen nog meer aan het geloof moesten doen. Deze kinderen

Majida op een multicultureel feest in de Octopus in april 1994.

gaan dan op woensdagmiddag en in het weekend naar de moskee aan de Weesperzijde in Amsterdam. Daar krijgen ze in een lokaal les over de koran en de Arabische taal.

Ook in andere opzichten waren er op de Diemense scholen wel eens verschillen van inzicht, bijvoorbeeld met de zwemles of met schoolreisjes en kampen. Majida: "Ik vind dat alle kinderen moeten genieten van hetzelfde proces. Ze zijn allemaal gelijk en hebben recht op een plezierige schooltijd. Ik vond het altijd jammer dat er moeilijk werd gedaan met meisjes bij de zwemles en bij kampen. Met de islam heeft dat niets te maken. Het geloof spoort juist aan om kinderen te leren zwemmen en springen zodat ze in geval van nood weten wat zij moeten doen. Het heeft meer te maken met de opvoeding van de ouders waarin veel angst zit. En de sociale controle binnen de gemeenschap is ook groot."

Advies

Momenteel werkt Majida twee dagen in de week op de openbare basisschool *De Venser* in Diemen-Zuid waar zij taalondersteuning geeft. Daarnaast is zij werkzaam in een interessant project van de gemeente Diemen. Als leerkracht is zij uitgeleend aan de GGD waarvoor zij gezinnen bezoekt die zij via het consultatiebureau krijgt aangewezen. Zij adviseert deze gezinnen en helpt dan door bijvoorbeeld ouders wegwijs te maken in de bibliotheek om het lenen en lezen van boeken te stimuleren. Of door hen te wijzen op het feit dat kinderen tijdig ingeschreven dienen te worden voor de peuterspeelzaal of de basisschool.

In de afgelopen zomervakantie is zij met haar partner Peter zes weken naar Marokko geweest.

Ze bezocht daar veel familie en bracht een gezellige tijd door aan het strand. Op de vraag welke gevoelens erboven komen bij het betreden van de Marokkaanse grond, zegt Majida: "Natuurlijk is dat heel speciaal, maar als ik aan het eind van de vakantie weer Nederland binnenrijd, dan heb ik ook het gevoel weer thuis te komen. Weer naar de bekende plaatsen, de vrienden, de kinderen en de collega's op school."

Na eeuwenlange vervolgingen nu rust in Diemen SYRISCH-ORTHODOXE CHRISTENEN

Ellen van Meurs

Sinds de jaren '70 woont in Diemen een honderdtal Aramese gezinnen. Zij zijn christenen die in hun oorspronkelijke woongebied, vanwege hun geloof, werden vervolgd. Vaak worden zij verward met Armeniërs of Turken en mede daarom verscheen onlangs een boekje waarin hun interessante maar ook tragische geschiedenis uit de doeken wordt gedaan. Dit artikel is hierop gebaseerd.*

Arameeërs

De oorsprong van het volk ligt sinds 4500 jaar in Mesopotamië, het gebied tussen de rivieren de Eufraat en de Tigris. In het Aramees wordt dit gebied Aram-Naharaim genoemd, Aram van de twee rivieren. Nu is deze streek verdeeld over Zuidoost-Turkije, Syrië en Noord-Irak. De huidige bewoners van Syrië zijn Arabieren (merendeel moslims). De Arameeërs willen ook met hen niet verward worden en daarom noemen zij zich "suryoye", het Aramese woord voor Syriër. De Arameeërs behoren tot de Semitische volkeren en de Aramese taal is verwant aan het Arabisch en het Hebreeuws.

Een van de eerste volgelingen van Jezus

Al in 38 na Chr. bekeerden de Arameeërs zich tot het christendom. Samen met apostelen en bekeerde joden richtten de Arameeërs de kerk van Antiochië in Syrië op. De Arameeërs gingen zich toen Syriërs noemen omdat het een meer christelijke bijklank had.

Antiochië, nu Antakya in Turkije, was de hoofdstad van de Romeinse provincie Syrië en het was daar dat, volgens de overlevering, apostel Petrus zijn 'stoel' vestigde, nog voor hij naar Rome reisde. De Syrische-Orthodoxe kerk beschouwt Petrus dan ook als hun eerste patriarch. Apostel Paulus begon zijn zendingsreizen vanuit Antiochië.

Het christendom verspreidde zich verder naar Edessa (nu Sanliurfa in Turkije), wat de bakermat van de Aramese cultuur was, en Tur Abdin, een gebied in Zuidoost-Turkije, waar het christelijke geloof door de apostel Taddeüs en zijn leerling Agai werd gebracht. Antiochië, Edessa en Tur Abdin vormden het centrum van het Syrische christendom. Tussen de tweede en vierde eeuw al werd de bijbel vanuit het Hebreeuws in het Syrisch-Aramees vertaald. Delen van de boeken Daniël en Ezra (Oude Testament) zijn in Aramees geschreven.

Tot 518 bleef het patriarchaat in Antiochië, daarna werd het vanwege vervolgingen, naar diverse kloosters verplaatst. Vanaf 1959 is de patriarch, momenteel Mor Ignatius Zakka I, gevestigd in Damascus. De Syrisch-Orthodoxe kerk is aangesloten bij de *Wereldraad van Kerken*.

Kennisoverdracht

Ongeveer 1000 v.Chr. ontwikkelde zich het Aramese schrift. Omdat het een eenvoudig gestructureerd schrift was, bestaande uit slechts 22 medeklinkers, vond er een verspreiding plaats, waarbij het Aramees de culturele, geschreven en gesproken taal werd van het Midden-Oosten. Jezus sprak ook Aramees. Het christendom kon zich via de Aramese taal uitbreiden naar het Nabije Oosten.

De Arameeërs van Mesopotamië bestudeerden en onderwezen

theologie, medicijnen, astrologie, astronomie, filosofie en fysica. Aan de universiteit van Nusaybin (gesticht in 484 na Chr.) werd de leer van Aristoteles bestudeerd.

In de zevende/achtste eeuw na Chr. werd het Aramees teruggedrongen door het Arabisch. Als vertalers speelden de rond de 80 kloosters in Tur Abdin ("Berg der dienaren/aanbidders Gods") toen een belangrijke rol als schakel in de kennisoverdracht van de Griekse en Mesopotamische cultuur en wetenschap naar de Arabische en vandaar naar de Westerse wereld.

Genociden

Omdat zij christenen waren, hebben de Arameeërs bloot gestaan aan diverse wrede en gruwelijke moordpartijen. De Syrische kerk van Antiochië wordt daarom wel de "kerk van martelaren" genoemd. In de winter van 1895/1896 werden, op bevel van de sultan Abdul Hamid II, in het oosten en zuidoosten van Turkije 300.000 leden van christelijke groeperingen vermoord, onder wie ook Arameeërs.

In 1915, 'Seyfo' (het jaar van het zwaard) vonden nog grotere verschrikkingen plaats. Gedurende de Eerste Wereldoorlog werden enkele honderd duizenden Arameeërs de dood ingegaagd. Kerken, kloosters en dorpen werden verwoest en geplunderd door Koerden, hiertoe aangezet door het Turkse leger. Hierna bleef het onderdrukken en discrimineren doorgaan. Het onderwijzen van de Aramese taal in kerken en kloosters is officieel niet toegestaan. Veel Arameeërs zijn weggetrokken naar omringende landen, met name Syrië. Ook zijn ze naar West-Europa, Australië en Amerika geëmigreerd. In het zuidoosten van Turkije zijn slechts enkele honderden gezinnen achtergebleven.

Arameeërs in Diemen

Zij zijn afkomstig uit de provincies Mardin en Diyarbakir in Zuidoost-Turkije en de Syrische provincie Qamishli. Naast Nederlands spreken zij een Aramese dialect (Turoyo) uit de regio Tur Abdin. Voor de liturgie wordt nog steeds een oud Aramees dialect uit de streek rond voormalig Edessa gebruikt. De Diemense Arameeërs gaan naar de *Onze Lieve Vrouwekerk* aan de Keizersgracht. De bisschop zetelt in Glanerbrug, bij Enschede. Indien aangesloten bij een kerkgemeenschap worden veel Arameeërs daar ook begraven, na hun overlijden.

De nationale vlag bestaat uit voorchristelijke symbolen van vuur en licht. Tegen een rode achtergrond is een gele adelaar met tussen de vleugels een fakkel, afgebeeld.

Bronnen:

* Ibrahim en Dikran Isik: *Voorlichtingsbrochure Stichting Arameeërs Nederland (SAN)*.

Informatie van drs. Leo van Leijssen, stafmedewerker oosterse kerken,

KERKELIJKE MERKWAARDIGHEDEN IN DIEMEN

Taco ten Dam

Kerk en religie hebben door de eeuwen heen een belangrijke rol gespeeld in onze samenleving. Uiteraard heeft dat ook tal van anekdotes en short stories opgeleverd, ook in Diemen. Zo is het bekend dat hervormden, gereformeerden, katholieken en niet-gelovigen met succes samenwerkten in het Diemense verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. En wist u dat op de begraafplaats *Rustoord* aan de Weesperstraat een speciaal veld met islamitische graven is? Hieronder twee bijzondere verhalen waarin kerk en geloof een rol spelen.

Een stukje Diemense kerk keert terug uit Amsterdam-Slotervaart

Het kan wonderlijk gaan in het leven. Hoe komt een kerkplavuis van de voormalige hervormde kerk bij de Diemerbrug in godsnaam in een tuin in het Amsterdamse Slotervaart? Was het niet de beroemde dichter J.C. Bloem die zijn verwondering uitspraak over de kleine, verborgen zaken des levens, toen hij in het gedicht "De Dapperstraat" de volgende regels neerzette: "Het leven houdt zijn wonderen verborgen, tot het ze, opeens, toont in hun volle staat."

Eric Roodnat woonde in de jaren '80 in Diemen-Zuid en fietste regelmatig over de Diemerbrug langs de verlaten en tot afbraak gedoemde hervormde kerk naar huis. Zo ook op die heldere avond toen het dak er al af was, de muren gedeeltelijk afgebroken waren en de stenen vloer er in het maanlicht sprookjesachtig bij lag. Eric kon het niet laten. Hij stapte af, nam een grote blauwgrijze hardstenen plavuis ("Het materiaal is 'arduïn' zoals vroeger veel werd gebruikt voor stoepranden en buitentrappen aan grachtenhuizen") van de grond en sleepte de mee naar huis. In plaats van de slopershamer vond deze vloertegel een laatste rustplaats in een tuin van Tapijtschelp in Diemen-Zuid. Althans, voorlopig laatste rustplaats. Bij zijn verhuizing naar Amsterdam nam Eric de kerktegel mee en gaf hem een nieuwe plaats in zijn tuin in Slotervaart.

Maar dat was nog niet alles. Op 16 november 1984 zag Eric in de kerk een prachtig sleutelstuk (een geprofileerde houten console die oorspronkelijk bevestigd zat onder een van de moerbalken). Eric schilderde het sleutelstuk over om de gaten en scheuren te camoufleren. Eric: "Volgens mij hing de console zichtbaar voor de gelovigen tegen de muur om een dakdeel te steunen, maar dat weet ik niet echt, want toen ik de console vond, lag ze al de grond." Kerkplavuis en sleutelstuk keren weer terug naar Diemen! Eric schonk de beide voorwerpen namelijk aan de *Historische Kring Diemen* (foto: Eric Roodnat).

Geloof en voetbal

Gerrit Smit (inmiddels 89 jaar), de voormalige chroniqueur van *DVAV-Nieuws* - het clubblad van de in 1934 opgerichte Diemense voetbalclub - kan nog steeds smakelijk vertellen. Smit: "DVAV was een neutrale club die voor iedere voetballer openstond, maar de pastoor wilde absoluut niet dat de katholieke jongens daar gingen voetballen. Er was voor hen geen keuze: of *De Meer* (de katholieke club uit de Watergraafsmeer) of helemaal niet."

De pastoor spande zich zelfs zo in dat precies een dag voor de oprichting van DVAV hij met een katholieke voetbalclub op de proppen kwam. "Alles wat katholiek was en niet-invalide, moest lopen. Zelfs Piet Saan sr. moest in de korte broek," aldus Gerrit Smit. Het bestaan van de *Rhooms Katholieke Voetbal Vereniging Diemen* duurde niet lang, want er stond geen organisatie en de beste spelers bleven bij *De Meer*. Natuurlijk was

het voor de Diemense gemeenschap jammer dat goede spelers, die als jongetjes op straat gewoon met DVAV-ertjes voetbalden, later naar *De Meer* vertrokken. Smit: "De broers Piet en Kees Bom waren goede voetballers, maar moesten van hun moeder naar *De Meer*, al of niet na een bezoekje van de pastoor. In later jaren was de ras-Diemenaar Cor Cocu een alom gevreesde middenvoor in het Amsterdams amateurvoetbal. Maar hij scoorde aan de lopende band voor *De Meer* en niet voor DVAV. Na een 2-0 nederlaag van DVAV tegen *De Meer* verzuchtte men in het clubblad van DVAV: "Wat zouden we een stuk verder zijn als wij slechts de *Diemenaar* Cocu van *De Meer* in de geleerden hadden." Zelfs de katholieke boer Pappot, de verhuurder van de DVAV-velden, die nota bene bijna op het veld woonde, liet zijn zoons voetballen bij *De Meer*.

De hervormde dorpsgenoten hadden over het algemeen minder moeite met de nieuwe Diemense voetbalclub. T. Harkink, lid van het bestuur van de hervormde kerk, werd zelfs al kort na de oprichting tweede voorzitter. Veel jongens bleven voetballen bij *De Geuzen* in de Watergraafsmeer of bij de *Christelijke Jongemannen Vereniging* (CJMV). Maar CJMV speelde wel gewoon in onderhuur bij DVAV. Later maakten diverse voetballers de stap naar DVAV. Gerrit Smit: "Ik was al een jaar of 35 toen ik in het eerste als kanthalf werd opgevolgd door de timmerman Dirk Buitenhuis. Dirk zegt altijd dat hij mijn leven heeft gered door mij net op tijd af te lossen."

Foto Eric Roodnat.

Uitslag van een enquête naar religieuze beleving in Diemen

VERANDERDE GELOOFSBELEVING

Jaap Haag

133 HKD-leden hebben de moeite genomen het enquêteformulier met vragen over religieuze beleving te beantwoorden. Dat mag een ruime respons heten. Van die 133 waren er 81 met een kerkelijke achtergrond en gaven 19 leden te kennen weliswaar buitenkerkelijk, maar toch religieus te zijn. Daarnaast waren er 33 bewust niet-gelovigen. Getracht is om wat meer zicht te krijgen op de plaats die godsdienst of levensbeschouwing in het leven van de inwoners van Diemen innemen. En vooral hoe dit in de afgelopen tijd veranderd is en hoe de betrokkenen dat ervaren hebben.

Kerkelijk en niet-kerkelijk

In de afgelopen halve eeuw is er veel veranderd in de geloofsbeleving. Waar vroeger het woord van predikant of pastoor wet was, is in de huidige tijd ook de gelovige 'mondig' geworden. De kerkelijke liturgie is persoonlijker geworden met een actievere betrokkenheid van het 'gewone' kerkvolk. De onderlinge toenadering tussen de verschillende kerkgenootschappen (de oecumene) heeft het veelal gewonnen van een strikte handhaving van het 'eigen gelijk'. In hetzelfde tijdvak kozen heel veel mensen voor een niet-godsdienstige levensbeschouwelijke overtuiging, wat tot een groeiende ontkerkelijking heeft geleid. Van de door ons geënquêteerde inwoners van Diemen was dat ongeveer een kwart. Daarvan had ruim de helft een godsdienstige opvoeding genoten.

Diemense kerkgenootschappen

De enquête is gehouden onder leden van de Historische Kring Diemen, een maatschappelijk betrokken groep mensen, van wie de leeftijd overigens bovengemiddeld zal zijn. De verdeling over de verschillende kerkgenootschappen was als volgt:

	Diemenees (hier geboren)	Diemenaar (van elders)	Totaal
Katholieken	32	19	51
Hervormden	13	10	23
Gereformeerden	1	4	5
Overig protestants		2	2
Buitenkerkelijk religieus	9	10	19
Bewust niet-gelovigen	9	24	33
Totaal:	64	69	133

Statistisch gezien zullen deze cijfers niet representatief voor heel Diemen zijn en niet alleen qua leeftijd. Ook het aantal kerkelijk meelevendenden moet naar verhouding groot en het aantal bewust niet-gelovigen aan de lage kant zijn. Dat mogen we concluderen als we deze cijfers vergelijken met die over de kerkelijke gezindheid van Diemen in 1960.¹ Het aantal buitenkerkelijken was toen al bijna 30%.

Maar het is ons ook niet in de eerste plaats om kwantitatieve gegevens te doen. Voorop staat de geloofsbeleving. Al zou je uit een vergelijking van de enquête-uitslag met de cijfers van 1960 nog wel kunnen opmaken, dat de ontkerkelijking onder katholieken minder groot is geweest dan onder protestanten.

Wat het huidige kerkbezoek betreft, was er overigens weinig verschil. Het percentage wekelijkse en maandelijkse kerkbezoekers lag bij katholiek en protestant niet ver uit elkaar (ongeveer 30 respectievelijk 25% van het totale aantal kerkbezoekers; de overige 45% ging minder geregeld ter kerke).

Vroeger

Van de gelovige geënquêteerden was vrijwel iedereen religieus opgevoed. Zij bewaren daar in overgrote meerderheid (84%) ook goede herinneringen aan, bij een aantal anderen lag dit 'ambivalent' en in een enkel geval negatief. Onder de 33 niet-godsdienstigen had iets meer dan de helft een religieuze opvoeding genoten, maar van hen bewaarde slechts een 9-tal daar goede herinneringen aan. Het schoolbezoek geeft vergelijkbare cijfers te zien: 87% van de gelovige geënquêteerden heeft vroeger confessioneel lager onderwijs gevolgd, 12% bezocht de openbare lagere school. Onder de niet-godsdienstigen bezochten 17 ondervraagden het openbaar en 16 het confessioneel onderwijs.² Wat betreft de scheidlijnen, die vroeger tussen de kerkelijke gezindten bestonden, laat de enquête zien, dat deze voor de meeste kinderen indertijd niet altijd even belangrijk waren. Dat blijkt uit de 'speelcijfers': van de gelovigen speelde 83% wél met kinderen van een andere geloofs- of levensovertuiging, tegenover 16% niet. Onder de Diemenezen lag dit laatste percentage echter wel iets hoger (ruim 20%) dan onder de van elders afkomstige Diemenaars.

Diemen naar godsdienst op 1 januari 1960

Rooms-katholiek	2506
Nederlands Hervormd	2275
Gereformeerd	608
Evangelisch Luthers	99
Doopsgezind	40
Christelijk gereformeerd	31
Nederlands Israëlitisch	16
Overige kerkgenootschappen	75
Niet behorend tot enig kerkgenootschap	1658
Totaal	7308

Tegendraads of slechts met mate?

De jaren '60 van de vorige eeuw stonden in het teken van vernieuwing, afkalvende 'zuilen' en opstandige jongeren. Velen keerden de kerk de rug toe, wars van de verplichte kerkgang en de door de kerk gepreekte moraal. Anderen probeerden de

kerk van binnenuit te veranderen. Alle reden dus om de inwoners van Diemen te vragen naar hun opstelling in die tijd. Uit hun antwoorden blijkt, dat slechts 22% van de religieus ingestelde inwoners van Diemen zich vroeger nadrukkelijk tegen de godsdienstige opvattingen van hun ouders heeft verzet. Het verzet was het grootst in gereformeerde kring, gering onder de hervormden en min of meer gemiddeld onder de katholieken. Misschien dat het woord 'verzet' te zwaar geklonken heeft, want het opmerkelijke is, dat de vraag of men vergeleken met vroeger tot andere geloofsopvattingen is gekomen door bijna twee-derde van de geënquêteerde gelovigen bevestigend werd beantwoord! En opnieuw het meest onder de gereformeerden, het minst bij de hervormden, terwijl het bij de katholieken op precies twee-derde uitkwam.

Ook bij de vraag, of men de veranderingen in de kerken in de afgelopen tijd positief waardeerde, was de overgrote meerderheid (bijna 75%) positief en slechts 15% uitgesproken negatief. De vraag in welke zin de geloofsbeleving veranderd was, werd minder eenduidig beantwoord. Bijna 40% zei 'vrijzinniger' te zijn geworden en 3% 'orthodoxer'. Maar kennelijk wilde niet iedereen in die tegenstelling meegaan, want voor een kwart van de ondervraagden was de geloofsbeleving in 'een andere zin' veranderd, terwijl een ander kwart hier niets invulde.

De kern van het geloof

Een moeilijke vraag was natuurlijk die naar het belangrijkste element in de geloofsbeleving. De antwoorden luiden als volgt:

a. De zekerheid dat alles volgens Gods wil gaat	13
b. Spiritualiteit	14
c. Eeuwig leven	8
d. Een leer over goed en kwaad	15
e. Bron van liefde, vertrouwen, troost en vergeving	38
f. Anders	8
g. Niet ingevuld of n.v.t.	4

Geloof als bron van liefde, vertrouwen, troost en vergeving scoorde relatief hoog, maar het geloof heeft voor velen toch ook andere dimensies. Spiritualiteit scoorde bij de Diemenaren boven gemiddeld en bij de Diemenen juist onder gemiddeld. Bij godsdienst als leer over goed en kwaad was het juist omgekeerd. De verwachting van eeuwig leven stond slechts bij 8% centraal, wat overigens niet wegneemt dat 61% van de ondervraagden wél in een leven na de dood gelooft, tegen slechts 27% niet. De resterende 12% was hier onzeker over.

Conclusies

Uit de enquête komt naar voren, dat de geloofsbeleving van de meeste religieus ingestelde inwoners van Diemen in de afgelopen halve eeuw veranderd is. Kort samengevat: iets meer gericht op de liefde voor de medemens en op 'goed en kwaad', en iets minder op de 'wrake Gods'. Al zullen diepgaandere interviews gehouden moeten worden om hier meer over te weten te komen. Dat die verandering geleidelijk en zonder al te veel conflicten (binnen het gezin of de kerkgemeenschap) gepaard is gegaan, mag onder meer blijken uit de positieve herinneringen, die de meeste ondervraagden bewaren aan hun godsdienstige opvoeding. Ook het feit, dat slechts iets meer dan 20% van de ondervraagde gelovigen zich tegen de

geloofsopvattingen van hun ouders heeft verzet, wijst daar op. Al was er een minderheid, waar het geloof kennelijk wél een twistpunt was en nader onderzoek moet uitwijzen of het daarbij om specifieke groepen gaat (de boeren misschien?).

Dat de meeste inwoners van Diemen ook vroeger al geen religieuze scherpslijpers waren, mag blijken uit het feit, dat er maar weinig gezinnen waren, waarvan de kinderen niet speelden met kinderen van een ander geloof. Dit strookt overigens met de resultaten van het door Arnold van Amsterdam verrichte onderzoek naar de verzuiling in Diemen tussen 1850 en 1935. Daaruit bleek dat de verzuiling hier relatief laat op gang kwam, dat de verschillende geloofsgemeenschappen van oudsher vreedzaam met elkaar omgingen en dat een groot deel van de inwoners van Diemen weinig extreem was in hun opvattingen.³

Diemen naar godsdienst

	1849	1879	1899	1930	1960
Nederlands Hervormd	619	799	961	1617	2275
Rooms-katholiek	252	345	391	1242	2506
Gereformeerd			15	249	608
Christelijk gereformeerd	1	14	23	9	31
Evangelisch Luthers	18	3	16	81	99
Doopsgezind	1	6		20	40
Remonstrant	1				15
Nederlands Israëlitisch	7	5		20	16
Overige*	1	8	28	763	60
Onkerkelijk					1658
Totaal aantal inwoners	900	1180	1434	4001	7308

* Tot en met 1930 zijn bij 'overige' de niet-kerkelijke inwoners inbegrepen

Noten

1. *Feestuitgave bij gelegenheid van het 350-jarig jubileum van de parochie Sint Petrus' Banden en het 50-jarig bestaan van de kerk van Sint Petrus' Banden te Diemen, Diemen 1960.*
2. Ook deze cijfers geven aan dat deze enquête niet representatief is voor de totale Diemense bevolking. In de jaren '30 ging ongeveer 33% van de Diemense kinderen naar de Openbare School. Zie: Arnold van Amsterdam: *Verzuiling in Diemen, 1850-1935*, (doctoraalscriptie) Amsterdam 1984, p. 60.
3. Arnold van Amsterdam: *Verzuiling in Diemen, 1850-1935*, (doctoraalscriptie) Amsterdam 1984, p. 109 en 110.

HONDERD JAAR OUD EN HARD TOE AAN RESTAURATIE!

Piet Peperkamp

De monumentale Sint Petrus' Bandenkerk is in 2010 honderd jaar oud. Restauratie van deze voor Diemen zo beeldbepalende kerk is echter hard nodig en de parochianen zijn al geruime tijd geld aan het inzamelen voor het herstel van zowel de kerk als de pastorie. Of die restauratie in 2010 voltooid zal zijn is de vraag, maar gehoopt wordt dat in ieder geval de toren dan niet meer in de steigers zal staan.

Er moet nog meer bij

Restaureren is kostbaar. Op de in de kerk hangende 'thermo-meter' is af te lezen hoeveel geld er tot nu toe bijeengebracht is: € 204.000. Een heel mooi bedrag, maar daar moet natuurlijk nog meer bij. De totale restauratiekosten voor alleen kerk en toren zijn begroot op zo'n € 370.000. Een belangrijke bijdrage valt te verwachten van de *Rijksdienst voor de Monumentenzorg*, want de *Sint Petrus' Bandenkerk* is een monument. Maar op hoeveel subsidie de Diemense parochie mag hopen is nog niet geheel duidelijk en de vraag is bovendien: per wanneer? De regering ontwerpt momenteel een nieuw, zuiniger, monumentenbeleid. Restauratie van kerk en pastorie samen is daardoor niet meer aan de orde. Maar de aanvraag voor alléén de kerk (met toren) maakt kans om nog onder het oude beleid te worden goedgekeurd. Daarbij kunnen kerken tot 50% van de restauratiekosten vergoed krijgen. "De aanvraag is mooi op tijd, namelijk vóór 1 oktober 2004, ingediend," aldus de bouwkundige Hans van den Berg, Diemenaar, parochiaan, en als lid van de bouwcommissie de aangewezen man om een en ander toe te lichten.

Eerst de toren, dan de kerk

Aan de subsidieaanvraag dient een tienjaren-restauratieplan ten grondslag te liggen. Van den Berg heeft dat opgesteld. Hij merkt hierbij op: "Het probleem daarbij is, dat de subsidie in tien stukjes gehakt wordt en de werkzaamheden dus ook in tien partjes van een jaar moeten worden verdeeld. De

Rijksdienst is op de hoogte van dit probleem en ik weet dat bij zo'n tienjarenplan wel eens twee jaren worden samengevoegd, waardoor de subsidie voor die twee jaar ineens wordt uitgekeerd. Als dat wordt toegestaan, hebben we voldoende geld om met de toren, die er slecht aan toe is, te beginnen. Die kan dan in drie jaar klaar zijn." De restauratie van het kerkgebouw volgt daarna. "De kerk is absoluut onderhoudsbehoefstig," aldus de bouwkundige, "op meerdere plekken lekt het dak en veel is jarenlang door geldgebrek slechts provisorisch verholpen." Gelukkig heeft Van den Berg kunnen vaststellen, dat de fundering nog heel goed is en dat kapot metselwerk eenvoudig kan worden gerepareerd.

De uit 1882 daterende pastorie is een ander verhaal. Hiervan is de benedenverdieping al enkele jaren geleden opgeknapt. Maar de rest, inclusief de kleine toren moet nog. De restauratiekosten zijn begroot op € 350.000. De subsidieaanvraag daarvoor ligt bij de Rijksdienst, maar die zal dus volgens het nieuwe subsidiebeleid worden beoordeeld.

Eeuweest in de steigers?

Maar als de Rijksdienst snel akkoord gaat, kan volgend jaar al met de restauratie van de toren worden begonnen. Hopelijk komen dan ook nog wat meer sponsors over de brug. En al zal de *Sint Petrus' Bandenkerk* bij haar eeuweest wellicht nog in de steigers staan, die steigers laten dan wél zien, dat de kerk voor een nieuwe toekomst wordt opgeknapt.

Tekening van de St. Petrus' Bandenkerk ca 1946.

BOEKBESPREKING

Taco ten Dam

Deze keer worden twee boeken besproken. Het boek over het Gein is vrij recent uitgegeven.

Het boek over de katholieke kerk in Diemen is van 1993, maar wordt vanwege dit themanummer nog eens onder de aandacht gebracht.

Het Rooms Kerkhuys te Diemen, J. Haag en J.P.P. Hinssen (red.), 136 p., Uitgeverij Van Soeren & Co in samenwerking met de Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1993, ISBN 90 6881 028 6. Prijs € 12,50.

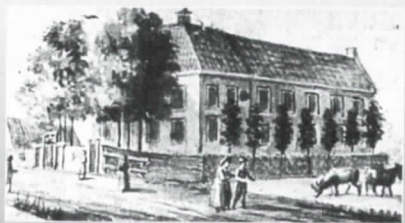
Natuurlijk is dit boek dat in 1993 onder auspiciën van de HKD werd uitgegeven bij veel leden bekend. Toch is er een aantal redenen om dit informatieve boek weer onder de aandacht te brengen. Zo is het aantal leden van de HKD sinds die tijd bijna verdrievoudigd, en de inhoud staat gezien dit themanummer weer in de belangstelling. Verder blijft dit boek vanwege zijn historische en informatieve karakter boeiend en ten slotte is het boek vriendelijk geprijsd door boekhandel *Vanderhoef*.

Het boek bevat bijdragen van zes auteurs die ieder een eigen invalshoek ten opzichte van de voormalige schuilkerk *De Hoop* hebben. Zo worden de verschillende katholieke gebouwen en de begraafplaats achter de *St. Petrus' Bandenkerk* met tal van interessante en leuke details beschreven. Ook de aanloop naar de restauratie van *De Hoop*, een glorieus moment voor de cultuurliefhebbers in Diemen en een overwinning voor de beschaving, wordt beschreven.

Daarnaast bieden de illustraties veel kijkplezier. Is het niet aardig om aan de hand van een oude kaart uit de achttiende eeuw de plaats van de oude kerk aan de Overdiemerweg op te zoeken? Of een oude tekening van deze kerk te bekijken? Of de ontwerptekeningen van *De Hoop* te bestuderen? Of op de tarieflijst van het rooms-katholieke kerkhof te zien dat chique begraven rond 1850 drie tientjes kostte, maar dat je voor een tientje (€ 4,50 dus!) al onder klokgelui, zang en licht weggebracht kon worden.

Of het programma voor een feestavond op de *Sint-Petrusschool* op 30 juli 1936 te bekijken? En zullen Claas Janse Vervetjes en Barta Franken ooit hebben kunnen bevroeden dat hun huwelijksinschrijving op 20 mei 1770 in de *St. Petrus' Bandenkerk* een dikke 200 jaar later weer op schrift gesteld zou worden?

Het Rooms Kerkhuys te Diemen

Van Soeren & Co. Amsterdam

In het voetspoor van Mondriaan en Olie, Wandelen en fietsen langs het Gein, Marieke van Gessel, Ingrid Oud en Wiet van der Velden, 111 pagina's, Uitgeverij THOTH, Bussum, 2005, ISBN 90 6868 383 7. Prijs € 14,95.

Op zeer korte fietsafstand van Diemen bevindt zich een van de mooiste natuurplekjes van Nederland: het Gein. Liefhebbers van het Gein kunnen zich nu

volledig documenteren en voor diegenen die het Gein (nog) niet ontdekt hebben, is er nu een geweldige gids. Boordevol met interessante informatie en mooie plaatjes.

Het Gein is een uniek stukje natuurgebied waarin het ongeveer 6 km lange riviertje de Gein een centrale rol speelt. Het riviertje loop van Driemond tot aan Abcoude. Aan de rechterkant vanaf Driemond kun je het 'smalle' weggetje volgen; aan de linkerkant is de weg aanzienlijk breder. Voor wie een beetje fantasie heeft, lijkt het of de tijd hier heeft stilgestaan. Natuurlijk tekent de grote stad zich af aan de Amsterdamse kant en hebben veel oude boerderijen een moderne woonfunctie gekregen, maar de rietkragen en de waterlelies, de eenden en de grutto's, en vooral het Gein zelf, het ligt er nog allemaal ongeschonden bij, aldus John Jansen van Galen in het voorwoord.

In het eerste hoofdstuk wordt de geschiedenis van het Gein in heldere taal geschetst. Er wordt onder andere gebruik gemaakt van de ervaringen van Jac. P. Thijsse die het Gein in 1915 in zijn *Verkade*-album al omschreef als een zeldzaam stukje Holland op z'n mooist. Aandacht is er ook voor de verschillende boerderijtypen en de enorme verscheidenheid aan flora en fauna in en rond het 1,25 m (!) diepe stroompje. Het volgende hoofdstuk vertelt over de vele kunstenaars, voor wie het Gein een onuitputtelijke inspiratiebron vormde.

De tekst wordt afgewisseld met prachtige plaatjes. Zo vond fotograaf Jacob Olie, die decennialang tekenles gaf in Abcoude, er een rijke schakering aan onderwerpen om te fotograferen. En de wereldberoemde Piet Mondriaan die de meeste mensen kennen van zijn abstracte schilderijen, had vele favoriete plekjes die hij keer op keer bezocht om steeds maar weer te schilderen. Van de Oostzijdse molen alleen al zijn twintig verschillende werken bekend! Schrijver en programmamaker Gied Jaspars woonde jarenlang in deze molen. Overigens was Jaspars op het spoor van het Gein gezet door het lezen van de natuurdagboeken van Nescio.

In het laatste hoofdstuk "De Route" worden de vele bezienswaardigheden bij de rivier beschreven. Zoals het oude stationsgebouw in Abcoude, de Oostzijdse Molen met de bijnaam *Delphine*, de liniewal behorend bij de *Stelling van Amsterdam*, de voormalige uitspanning *De Vink*, waar de beroemde schrijver Nescio regelmatig een kopje koffie dronk, de *Wilhelminabrug* (want zo heet dat schilderachtige, beroemde boogbruggetje vlakbij *De Vink*).

Dit fraaie boekje hoort zeker thuis in de boekenkast van de natuurliefhebber en de het Gein-fans. Je zult er heel veel plezier aan beleven!

In het voetspoor van
Mondriaan en Olie
WANDELEN EN FIETSEN
LANGS HET GEIN

Marieke van Gessel
Ingrid Oud
Wiet van der Velden

Hartveldscheweg, Diemen.

R. C. Kerk te Diemen

Diemerbrug. R. K. Kerk

Raadhuis en R. K. Kerk — Diemen.

Broede uit Diemerbrug.

Diemen, Nieuwe Brug met Ned. Herv. Kerk

DIEMEN, Herv. Kerk

brug met Ned. Herv. Kerk

Diemen, Gereformeerde Kerk

DIEMEN, Schuilplaats